

## TRABZON İMPARATORLUĞU'NUN KURULUŞU (1204-1222)\*

## THE FOUNDATION OF THE EMPIRE OF TREBIZOND (1204-1222)

A. A. VASILIEV  
Çevl. Murat KEÇİŞ\*\*  
Murat HANAR\*\*\*

1204'te Konstantinopolis'in Düşüşünden Sonra Yakın Doğu'daki  
Genel Durum

Trabzon İmparatorluğu'nun kuruluşu, IV. Haçlı Seferi ve 1204'te Konstantinopolis'te Latin İmparatorluğu'nun kuruluşuyla yakından ilgilidir. O dönemlerde Bizans İmparatorluğu'nun toprakları, bir kısmı Rum,\*\*\*\* bir kısmı da Frank olan birçok eyalete bölünmüştü; üç Rum eyaleti 1204'den sonra Yakındoğu tarihinde önemli bir rol oynama mukadderatına sahipti. Bu üç Rum merkezi, Konstantinopolis başkentliğinde Bizans İmparatorluğu'nun, yeniden kurulması fikrinin kaynağını oluşturmaktaydı ve onlardan birisi bu çabayı başarılı bir biçimde gerçekleştirdi. Kendisini 1222'de Thessalonica (Saloniki) İmparatorluğu olarak deklare eden Epiros Despotluğu veya Prensliği, Balkanlardaki kısa süren geçici siyasî başarısından hemen sonra 1230'da Bulgar Kralı John Asen tarafından ve Konstantinopolis'i ele geçirmek için yaptığı iddialı planından vazgeçmeye zorlanmıştı. Böylece bu Prenslik bir daha yükselmek üzere toprağa gömülmüştür. (Bu Prenslik bir daha asla doğmamak üzere tarihe karışmıştır) Diğer iki Rum merkezi, Theodoros Laskaris tarafından yönetilen Nicaea [İznik] İmparatorluğu ve Aleksios Komnenos'un yönettiği Trabzon İmparatorluğu'ydu. Bunların her ikisi de Küçük Asya'da kurulmuştu; ancak Konstantinopolis'e coğrafi açıdan yakın olan Nicaea, çok uzakta olan Trabzon'a göre,

\* Gönderim tarihi: 21.03.2018. Kabul tarihi:15.06.2018. A. A. Vasiliev, "The Foundation of the Empire of Trebizond (1204-1222)", *Speculum*, 11, Issue 1 (Jan., 1936), s. 3-37.

\*\* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, MUĞLA. kecumurat@hotmail.com ORCID: 0000-0001-9776-3976

\*\*\* Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, TOKAT. murathanar@gmail.com ORCID: 0000-0002-1495-7183

\*\*\*\* İngilizce metinde Greek şeklindeki geçen ifade "Rum" olarak tercüme edilmiştir. [Ç.N.]

Konstantinopolis'i kurtarmak adına daha şanslıydı. Ayrıca Frank istilasından sonra Bulgaristan'a doğru geri çekilen Konstantinopolis Rum Patriği, Nicaea'ya gelmeyi reddedince, yeni bir patrik seçilmiş ve Theodoros Laskaris'e imparator tacı giydirmişti. Böylece yeni Nicaea İmparatorluğu'nun coğrafi konumu, yeni patriğin orada bulunması ve hepsinden önemlisi ilk iki hükümdarın yetenekleri ve enerjileri Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulması için çok küçük bir ölçüde de olsa uygun şartlar oluşturmuştu. Trabzon İmparatorluğu Konstantinopolis'i alma planını uygulamak için çok uzaktaydı. Tabii ki, Trabzon'u yöneten Komnenoslar, Rumlar arasında, Nicaealı Laskarislerden daha ünlüydüler ve çok daha iyi biliniyorlardı, dahası Trabzon o zamanlar iktisadî olarak Nicaea'dan çok daha önemliydi. Fakat bu avantajlarına rağmen, Trabzon İmparatorluğu Küçük Asya'da güçlü bir devlet kurmak ve Konstantinopolis'i ele geçirmek için olan asıl planında başarısız oldu. Bu konuyu aşağıda daha ayrıntılı olarak tartışacağız.

### **Kommenos ve Gürcü Bagratidler**

Trabzon İmparatorluğu'nun kurulması sorunundaki en önemli etkenlerden biri, Bizanslı Komnenosların Gürcistan kraliyet ailesi Bagratidler (Bagrationi) ile olan bağlantısıdır. Hep sıkı olan bu bağ, Gürcü hanedanının, Aleksios Komnenos'un başını çektiği Trabzon'u alma hareketine destek olmadaki özel ilgisini açıklamaktadır. Gürcü Bagratidler, Dukas ve Komnenos kraliyet aileleriyle Trabzon İmparatorluğu kurulmadan yüz yıldan daha fazla bir süre önce yakınlaşmışlardı. İmparator III. Romanos Argyros (1028-1034) yönetiminde Makedon hanedanlığı sırasında, İberyalı Kraliçesi Mariam, Konstantinopolis'i ziyaret etmiş ve oğlu Bagrat ile İmparatorun kardeşi Basil Argyros'un kızı Helen arasında bir evlilik düzenlenmişti.<sup>1</sup> XI. yüzyılın ikinci yarısında, Türk tehdidinin baskısı altında, Karadeniz'in taciz edilen iki Hıristiyan hükümdarı arasında daha yakın bağlantılar yine de oluşturulmuştu; 1065 ya da 1071'de IV. Bagrat'ın kızı (yaklaşık 1027-1072) ve II. George'un (yaklaşık 1072-1089) kardeşi olan İberyalı prensesi Martha ki Bizanslı yazarlar ona Maria der, Bizans İmparatoru VII. Mikhail Dukas Parapinakes (1071-1078) ile evlendirilmiştir.<sup>2</sup> I. Aleksios Komnenos döneminde (1081-1118) Gürcü kralı, "Onarıcı" lakaplı II. David'in (1089-1125) kızlarından biri olan Kata'yı, Nikephoros Bryennios ve İmparator I. Aleksios'un kızı ve *Aleksiad'*ın meşhur yazarı Anna Komnena'nın oğlu Aleksios ile evlenmek üzere Konstantinopolis'e gönderdi; böylece Kata, İmparatorun torunu ile evlenmiş oldu.<sup>3</sup> 1116 yılında bir Gürcü kronik yazarı: "Aynı yıl [David] kızı Kata'yı İmparatorun

<sup>1</sup> Cedrenus, II, s. 489. Brosset, *Histoire de la Géorgie*, I (St Petersburg, 1849), 314 ve özellikle S. 2. Skabalanovich, *Byzantine State and Church in the Eleventh Century* (St. Petersburg, 1884), s. 13 (Rusça); Schlumberger, *L'épopée byzantine à la fin du dixième siècle*, III (Paris, 1905), 106-107, 137-139; W. E. D. Allen, *A History of the Georgian People* (Londra, 1932), ss. 88-89; O yanlışlıkla Basil için Mikhail Argyros'un adını verir.

<sup>2</sup> A. Kunik, 'The Foundation of the Empire of Trebizond,' *Uchenyya Zapiski of the Imperial Academy of Sciences in St Petersburg*, birinci ve üçüncü bölüm, II (1854), 708 (Gürcü Bagratidlerin soy ağacı tablosu) ve 710. Bu dönemin kaynakları Gürcüler (İberyalılar) için Alanlar ve Abazalar (Abkhaz) isimlerini ayırım gözetmeden kullanmaktadırlar. Brosset *a.g.e.*, s. 330 ve özellikle S. 2. Allen, *a.g.e.*, s.91.

<sup>3</sup> Zonaras, XVIII, 28 (ed. Dindorf, IV, 256). Kunik, *a.g.e.*, s.710-713. Brosset, *a.g.e.*, 360. Chalandon, *Les Comméne*, II (Paris, 1912), 5 ve S. 9. Allen, *a.g.e.*, s. 99.

oğlunu desteklemek için Yunanistan'a gönderdi. En büyük kızı Thamar'ı Şirvan'a kraliçe olarak göndermeden önce biri doğuda biri batıda onların ikisi de yıldızlar gibi babalarının güneşinden aldıkları ışıkla dünyayı aydınlatıyorlardı."<sup>4</sup> der. Kunik, XII. yüzyıl boyunca Bizans ile Gürcü sarayları arasında bizim bilmediğimiz başka evlilik bağlarının da kurulduğunu veya belki de Komnenoslardan birinin, bir Gürcü Prensesi'nden gayrimeşru çocukları olduğunu varsayar.

### **Kommenos Ailesinin Daha Genç Soyu**

Trabzon İmparatorluğu'nun kuruluş tarihi için Komnenos ailesinin genç kuşağı özel öneme sahiptir. Bu kol, ihtiraslı ve çok iyi eğitilmiş I. Aleksios'un oğlu ve İoannes'in küçük kardeşi *sebastokrator* Isaakios ile başlamıştır. Bu daha genç soyun üyeleri, saltanattan dışlanınca tahtı tekrar elde etmek için olağanüstü bir güçle girişimde bulundular. "Ruhunda Ceasar Borgia'nın yanındakine<sup>5</sup> benzeyen bir şeyler taşıyan", "Bizans tarihinin gelecekteki III. Richard'ı", XII. yüzyılın "Sürgün-prensi", "Orta Bizans İmparatorluğu'nun Alkibiades'i", İsaakios'un oğlu Andronikos, eninde sonunda Konstantinopolis'i ele geçirdi ve imparator oldu (1182-1185). Trabzon İmparatorluğu'nun yöneticileri bu soyun üçüncü neslinden gelmekteydi. Andronikos'un imparator olmadan önceki bütün hayatına, o zamanlar imparator olan ve Andronikos'un yönetici karakteriyle hırslı planlarına güvenmeyen kuzeni I. Manuel (1143-1180) ile yaptığı sürekli ve şiddetli mücadeleler damgasını vurmuştu. Andronikos'un bu dönemdeki fırtınalı hayatı, Rusya, Kilikya, Suriye, Mezopotamya ve Ermenistan'daki çoğu heyecanlı maceralar ve her çeşit tecrübelerle doludur. Biz amacımıza yönelik olarak özellikle iki bölümün üzerinde durmalıyız: Gürcistan'da misafir olarak kalması ve Pontus'ta yöneticilik yapması.

Yaklaşık 1170'de birçok seyahati sırasında, Andronikos, Gürcü Kralı III. George'un (1155-1184) maiyetine iltica etmiş ve burada samimiyet ve onurla karşılanmıştı. Bir Gürcü kronik yazarı, Andronikos'un Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e yaptığı ziyareti şu şekilde anlatır: "Gerçekten de [III. George] bir gün, Büyük Manuel'in baba tarafından kuzeni, tüm Batının hükümdarı ve Bizans İmparatoru, Andronikos Komnenos tarafından ziyaret edildi; yanında, göz kamaştırıcı güzellikteki karısı, kendi ve kız kardeşinin oğulları vardı. Bu iyiliğinden dolayı Tanrı'ya şükretmek için George, onun şanına yaraşır bir kabul töreninden sonra ona istediği kadar şehir, kale ve kendininkine komşu topraklar verdi." Andronikos, Gürcistan'da kaldığı süre boyunca George'un askerî seferlerine de katıldı.<sup>6</sup> Daha sonra Türk sultanı II. Kılıç Arslan'ın maiyetine sığındı.

Gürcistan'da, Andronikos için yapılan sıcak karşılama töreni bize Gürcistan sarayıyla aralarında var olan çok yakın ilişkileri işaret etmektedir; gerçek şu ki Andronikos'un saltanatının Komnenos ailesinden geliyor olması, Gürcü kralının ona her türlü iyilik ve onur bahşetmesi ve ona yakın bir dost, hatta akraba gibi yaklaşması

<sup>4</sup> Brosset, *a.g.e.*, s. 360. Gürcü kronik yazarı, Kata'nın damadının torunu yerine İmparatorun oğlu olduğu varsayımında hata yapar.

<sup>5</sup> Bkz. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, II (Madison, 1929), s. 14; Fransızca baskı, II (Paris, 1932), s. 4.

<sup>6</sup> Brosset, *a.g.e.*, ss. 396-397. Kunik, *a.g.e.*, s. 715; 721. Th. Uspensky, *Outlines of the history of the Empire of Trebizond* (Leningrad, 1929), s. 29 (Rusça).

için tek başına yeterli bir sebep olamaz. Bu samimi tören, Andronikos'un ilk eşinin Gürcü hükümdar ailesinden bir prenses olduğu kabul edilerek açıklanabilir. Biz bunun için bazı doğrulayıcı kanıtlara sahibiz. Gürcü Bagratidlerin, David gibi bazı sık kullanılan aile isimlerine sahip olduklarını biliyoruz. Hiçbir Bizans İmparatoru bu ismi taşımamıştır. Fakat XII. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Komnenos ailesinde, Andronikos'un soyunda bu isme birçok kez rastlamaktayız. İmparator Heraklios'un VII. yüzyılda yaşamış olan oğlu David'i saymazsak,<sup>7</sup> diğer üç David ya Andronikos ailesine mensup ya da onun saltanatı yıllarında yaşamıştır (1182-1185). Kronolojik olarak en genci 1461'de II. Mehmed tarafından yakalanmış ve tacı alınmış olan son Trabzon İmparatoruydu; ortancası, ilk Trabzon İmparatoru olan Aleksios'un kardeşi ve Andronikos'un torunuydu, en büyüğü ise hem I. Aleksios Komnenos hem de I. Manuel ile bağlantısı olan 1185'deki Thessalonike yöneticisiydi. Andronikos ailesinde beklemedik bir şekilde beliren bu Gürcü isimleri, aslında onlara Gürcü bir eşin Komnenosların bu koluna getirmiş olmasıyla açıklanabilir. Bu çarpıcı detay, Bizans ve Gürcistan'ın I. Andronikos ile başlayarak kan bağıyla bağlandığı hipotezini bir ölçüde doğrulamaktadır.<sup>8</sup> Andronikos'un her hâlükârda Gürcistan'da kendi soyundan insanlar bıraktığına inanılmaktadır; bunların bir kısmı bugün Andronikov veya modern şekli olan Andronikashvili soyadını taşımakta ve Andronikos Komnenos'a uzanan soylarını öğrenmek istemektedir.<sup>9</sup> İlk Trabzon İmparatoru'nun dedesi olan Andronikos'un Gürcü sarayıyla olan yakın ilişkileri, ileride de göreceğimiz gibi, Trabzon İmparatorluğu'nun kuruluşunu daha iyi anlamamız için son derece önemlidir.

Andronikos'un fırtınalı hayatının bir başka bölümünün de Trabzon İmparatorluğu'nun ilerideki kuruluşuyla bağlantılı olduğunu görmekteyiz. Saltanatının sonlarına doğru, I. Manuel, Andronikos'un çok sevdiği eşi Theodora ve çocuklarını zorla elinde tutmada başarılı oldu. Bu kayba dayanamayan Andronikos, Manuel'e teslim olmaya karar verdi. Özü kabul edildi ve Andronikos, Sinop veya Oinaion'de (Ünye) ikâmet edecek şekilde Karadeniz kıyıları üzerindeki Küçük Asya'daki Pontus valiliğine getirildi. 1180'de Manuel öldüğü zaman Andronikos oradaydı ve 12 yaşında bir çocuk olan oğlu II. Aleksios imparator oldu.<sup>10</sup> Andronikos 1182'de Pontus'tan çıkarak, Manuel'in başlatıp, İmparatoriçe naibi Antiokhlu Mary ve onun çok sevdiği Aleksios Komnenos'un devam ettirdiği Latin taraftarı politikalarından bıkmış insanların desteğiyle Konstantinopolis'e yürüdü ve başkente zaferle girdi. Antiokhlu Mary, çocuk imparator II. Aleksios, Manuel'in diğer akrabaları ve güçlü takipçileri Andronikos'un

<sup>7</sup> Theophanes, ed. De Boor, s. 335. *Anastasii Bibliothecarii Historia Tripartita*, ed. De Boor, s. 210. Bkz. A. Pernice, *L'imperatore Eraclio* (Florence, 1905), s. 294.

<sup>8</sup> Kunik, 'On the Georgia origin of the grandmother of the first Trapezuntine Emperor,' *Uchenyja Zapiski of the Imperial Academy of Sciences in St Petersburg*, birinci ve ikinci bölüm, II (1854), 788 (Rusça). Aynı yazar, *The Foundation of the Empire of Trebizond*, ss. 719-720. J. Bartholomaei, *Letters numismatiques et archéologiques relatives à la Transcaucasie* (St. Petersburg, 1859), s. 37. Finlay, *History of Greece*, ed. Tozer, IV (Oxford, 1877), 318, S. 1.

<sup>9</sup> Bkz. Brosset, *a.g.e.*, s. 396, S. 4. Kunik, *On the origin of the Georgian princes Andrnikov*, aynı yerde, ss. 789-791. Aynı yazar, *The Foundation*, s. 717, S. 18; 723. Allen, *a.g.e.*, s. 108, S. 1.

<sup>10</sup> Bkz. F. Cognasso, *Partiti politici e lotte dinastiche in Bizanzio alla morte di Commeno*, (Turin, 1912), s. 236 (24) ve S. 5. N. Radojčić, *Dva posljednja Komnena na carigradskom prijestolju* (Zagreb, 1907), ss. 19-20 (Hrvatistan). Ch. Diehl, *Figures byzantines*, II (Paris, 1909), 108-109. Cf. Chalandon, *a.g.e.*, II, 221: 'Andronikos . . . . Küçük Asya'daki sömürgelerine geri çekildi.'

emriyle öldürüldüler. Böylece Andronikos, 1183'de 63 yaşındayken mutlak güce sahip tek imparator oldu.

Aleksios Komnenos'un Trabzon İmparatorluğu'nu kurma yolundaki ilk adımlarının başarısında ve kardeşi David'in Trabzon'un batısı Karadeniz'deki\* geçici askerî başarılarında, Andronikos'un iki yıllık hükümrancılığının (1180-1182) payı büyüktür. Karadeniz halkı Komnenos ailesine aşınaydı, Andronikos'un 1180-1182 yılları arasındaki yönetimi despotça değildi. Bu dönemde, Andronikos, küçük II. Aleksios'un gasp edilmiş haklarını korur gibi görünerek, halkın sevgisini kazanmak için elinden geleni yapıyordu. Andronikos tek başına imparator olduğu zaman (1183-1185), zulmünün ilk iki yılında, uzakta kalan Karadeniz etkilenmemişti. Onun siyasî çıkarları ve 1185'teki son felaketlerinin hepsi Konstantinopolis ve Balkanlarla yakından ilişkiliydi. Sicilyalı II. William ve Normanlar Thessalonika'yı ele geçirmiş ve muzaffer ilerlemelerini daha doğuda Konstantinopolis'e doğru başlatmışlardı. Karadeniz Andronikos'un yönetiminde sıkıntı çekmemişti. Bizans tahtında Komnenosların yerini alan Angeloslar, Karadeniz'de istenmeyen yabancı yöneticiler olarak görülüyor olabilirdi. Buna bağlı olarak, David Komnenos'un başında olduğu birlikler 1204'te Karadeniz'e geldiklerinde, halkın çoğu Komnenos ailesinin bu mensubunu Andronikos'un yerini alabilecek biri olarak karşıladılar ve hiç direnç göstermediler.

Andronikos'un iki çocuğu bizi özellikle ilgilendirmektedir: Birisi bir Gürcü prensesinden olduğu sanılan en büyük oğlu Manuel ve diğer oğlu Theodora'dan olan Aleksios. Bir Gürcü tarihçi, Aleksios'u Thamar (Tamara)'ın yakın akrabası ve o zamanlar, daha Bizans imparatoru olmadan önce, Gürcistan'da bulunun Rum İmparatoru'nun baba tarafından kuzeni olarak anar ve Gürcistan'daki bazı soyluların Aleksios'u Thamar ile evlenmesi için Gürcistan'a davet etmeyi istediklerini bildirir.<sup>11</sup> Burada bir kez daha Andronikos'un Gürcistan'daki ikâmeti hakkında ipucuna ve Bizans ile Gürcistan arasında erkek tarafından gelen soylar aracılığıyla olası bir yakın ilişkiye dair yeni ve değerli bilgilerle karşılaşırız. Künik, makul bir şekilde, Andronikos'un 1185'deki düşüşünden sonra oğlu Aleksios'un Gürcistan'a ikinci kez sığınmış olabileceği ve Thamar'ın ilk Trabzon İmparatoru olan yeğeni Aleksios'un halası olmasının yanı sıra onunla bazı bağlantıları olabileceği gibi varsayımlarda bulunur.<sup>12</sup>

Aleksios'dan daha önemli bir şahsiyet ise Andronikos'un en büyük oğlu ve ilk Trabzon İmparatoru'nun babası Manuel'dir. Bazı akademisyenlerin Manuel Komnenos'u I. Manuel tarafından 1164-1165'de bir görev üzerine gönderdiği, Bizans'ın Rusya elçisi Manuel ile karıştırdıklarına dikkat etmeliyiz.<sup>13</sup> Andronikos'un

\* İngilizce metindeki "Pontus" ifadesi "Karadeniz" olarak tercüme edilmiştir.

<sup>11</sup> Brosset, *a.g.e.*, ss. 412-413. Bkz Künik, *The Foundation*, s. 719. Cognasso, *Partiti politici*, ss. 235-236 ve S. 1 s. 236'da. Uspensky, *Outlines*, s. 29.

<sup>12</sup> Künik, *a.g.e.*, ss. 717-718, S. 18 (Rusça).

<sup>13</sup> Chalandon, *Les Comnène*, II (Paris, 1912), 481, S. 5. S. Shestakov, *A Byzantine Ambassador to Russia, Manuel Comnenus, Mélanges Korsakoff* (Kazan, 1913), s. 381 (Rusça). Diğer akademisyenler bu teoriyi reddeder. Bkz C. Grot, *From the History of Ugría (Hungary) and the Slavs in the twelfth century* (Warsaw, 1889), s. 328 (Rusça). G. Vernadsky, 'Relations byzantinou russes au XIIe siècle,' *Byzantion*, IV (1927-1928), 270-271. Manuel'in ne zaman doğduğunu bilmiyoruz. Künik (s. 717) Onun 1160'dan önce doğmuş olduğu varsayılır, belki de 1150'den önce. Başka bir yerde Künik şöyle yazar: 'Eğer ilk Trabzon imparatorunun babası olan Manuel bir Gürcü prensesiyle Andronikos'tan doğmuşsa, bu 1160'dan önce olmalıdır.' (s. 720).

kendisi aynı yıl (1165) Galiçya Prensi Yaroslav ile Rusya'nın güneybatısında, buradan anlamaktayız ki Manuel Komnenos'un görevi şüphesiz Andronikos'un seyahatleri ile bağlantılıydı ve imparatorun gönüllü arzusuyla hareketli akrabasını geri almaya teşvik edildi. Çok büyük rütbe olan *Sebastokrator* unvanını taşıyan Manuel, babasının zorba rejimini onaylamamış ve bu sebeple babasıyla arası bozulmuştur. Manuel'in karısının kimliği bilinmemektedir. Gürcü kronik yazarı sadece bir kere Thamar'ın bir kız kardeşi olduğundan bahsetmiştir.<sup>14</sup> Kunik onun Manuel'in karısı olabileceğini ve belki de 1185'te iki çocuğu ile Konstantinopolis'ten Gürcistan'daki kız kardeşinin yanına kaçan kişinin de o olabileceğini varsayar.<sup>15</sup> Tabii ki bu yalnızca varsayıma dayalı bir düşüncedir.<sup>16</sup> Salt hipoteze bağlı bir başka soru ise Manuel'in Gürcistan'ı ziyaret edip etmediğidir. Kunik bunun şüpheli olduğuna inanmaktadır.<sup>17</sup> Gerçekten, Gürcü kronik yazarı Andronikos'un Gürcistan'a karısı, *oğulları* ve kız kardeşinin oğulları ile birlikte geldiğini belirtir.<sup>18</sup> O zamanlar karısı Theodora olduğundan dolayı, kronik yazarının "oğulları" sözü Theodora'dan olan oğulları anlamına geliyor olabilir; Manuel onun başka bir eşinden, muhtemelen bir Gürcü prensesinden olan çocuğuydu. Fakat Manuel'in babasına ve üvey annesine yolculuklarında eşlik ediyor olması da mümkündür ve eğer Manuel bir Gürcü prenses ile evli olsaydı, Gürcistan'ı ziyaretinde daha özel bir kutlama ile karşılanmasını sağlardı.

Manuel 1185 felaketinde ortadan kayboldu. Her ne kadar babasının zulmünü onaylamıyor olsa da, yine de Komnenos ailesinin bir bireyi olarak kaderine boyun eğmek zorunda kalmıştı. O, Isaakios Angelos tarafından yakalanmış ve kör edilmişti ve belli ki maruz kaldığı şiddetli yaralanmalar sebebiyle ölmüştü; kardeşi İoannes da aynı sonu paylaşmıştı.<sup>19</sup>

Th. Uspenski 1916-1917 yıllarında Trabzon Kalesi'nde çalışırken, kuzey köşesindeki kule ile çok yakından ilgilenmiştir ki oranın içinde resim kalıntıları bulunan eski bir kilisenin izlerini farketmişti. Kulenin üst kısmındaki duvarlarda bulunan fresklerde, imparatorluk giysileri içinde taçlı bir adam görülmektedir. Tacının her iki yanında Andronikos ve *Sebastokrator* Manuel, sırasıyla Aleksios ve David'in büyükbaba ve atalarının, Trabzon İmparatorluğu'nun kurucularının adlarını içeren yazının bir kısmı silinmişti. Uspensky, kulenin ikinci ya da orta kısmında ilk Komnenos'un kabrinin gizli olduğuna inanma eğilimdedir. Maalesef, Uspensky kulede geniş kapsamlı bir inceleme yapmaya yeterli zamanı bulamamıştı; bu yüzden tahminlerini ispatlayamamıştır. Kendi tahminlerine göre kulede adları yazıtta geçen

---

Shestakov (s. 381) Andronikos yaklaşık 1120'de doğduğundan, onun oğlunun kolayca 1164'te yirmi yaşının üzerinde olabileceğini yazar.

<sup>14</sup> Brosset, *a.g.e.*, s. 431.

<sup>15</sup> Kunik, *The Foundation*, s. 713.

<sup>16</sup> Gerland Thamar'ın kız kardeşinin Manuel ile evli olduğunu kesin olarak iddia eder. E. Gerland, *Geschichte des lateinischen Kaisereiches von Konstantinopel* (Hamburg v. d. Höhe, 1905), ss. 34-35.

<sup>17</sup> Kunik, *a.g.e.*, s. 722; ayrıca bkz s. 717, S. 16.

<sup>18</sup> Brosset, *a.g.e.*, s. 396.

<sup>19</sup> Nicetas Acominatus, s. 466. Bkz F. Cognasso, *Un imperatore bizantino della decadenza, Isacco II Angelo* (Roma, 1915), s. 5 (kurbanların adı verilmemiştir); bu çalışma aslında *Bessarione*'de basıldı, ek açıklama XIX, XXXI (1915), 29-60 ve 246-289. J. Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt* (Munich, 1827), s. 41.

Andronikos ve Sebastokrator Manuel'in kabirleri bulunmaktaydı; Uspensky şöyle yazar: “Andronikos hakkında hiç şüphe yok, cesedi halk tarafından parçalanıp rüzgâra bırakılmıştı ve Manuel'in de Konstantinopolis'te kör edildikten sonra öldüğü söylenmişti” ve ekler. “Elbette Manuel'in cesedinin kalıntılarının daha sonra Trabzon'a getirildiği, ona bir kabir yapıldığı ve üzerine bir kilise inşa edildiğini düşünmek zor olmaz”.<sup>20</sup> Ben henüz Uspensky'nin, Manuel'in naaşının Trabzon'a getirildiği tezini onaylamaya teşebbüs etmiyorum. Yine de Trabzon Kalesi'nin kuzey köşesindeki kulesinde geniş kapsamlı bir inceleme yapılması ve Uspensky'nin 1916-17 yıllarında gördüğü zaman zaten biraz silinmiş olan yazıt için tamamen ortadan kaybolmadan gerekli önlemlerin alınması son derece önemlidir.

#### *David ve Aleksios'un Konstantinopolis'ten Kaçışı*

Manuel küçük yaşta iki oğul bırakmıştı: Aleksios ve David. Onlar, tam da 1185 devriminden hemen önce doğmuşlardı, Aleksios 1182'de,<sup>21</sup> David ise bir ya da iki yıl sonra; ancak onların ikiz olduklarına dair kanıt yoktur. Aleksios'un, ilk Trabzon imparatoru olacağı önceden belirlenmişti. Babaları, amcaları ve büyükbabalarının vahşice öldürülmelerinden sonra, onlar Bizans tahtının yasal varisleri ve dolayısıyla yeni imparator Isaakios Angelos'a tehlikeli birer rakip olmuşlardı. Bu sebeple Isaakios Angelos'un Komnenos ailesini ortadan kaldırmaya teşebbüs ettikten sonra, prenslerin Konstantinopolis'te kalmış olabileceklerine inanmak bize imkânsız geliyor.

Latin İmparatorluğu'nun kurulduğu 1185 ile 1204 yılları arasında bu iki kardeşin yaşadıkları hakkında hiçbir bilginimiz yok. Fakat 1204'te Gürcistan'da Thamar'ın (Tamara) sarayında olduklarından eminiz. Trabzon İmparatorluğu tarihi üzerinde çalışan birçok bilim insanı bu boşluğu çeşitli akıl yürütmeler yoluyla çözmeye çalışmakta ve çocukların Konstantinopolis'ten ayrıldıkları anı belirlemeye gayret etmektedirler.

Bir grup bilim insanı Aleksios ve David'in çocukken 1185 devrimi sırasında Konstantinopolis'ten güvenli bir şekilde uzaklaştırıldığını ve Gürcistan'a yakın akrabası Thamar'a ki Panaretos'a göre halalarıdır, getirildiklerine inanma eğilimindedirler;<sup>22</sup> Aleksios ve David Gürcistan'da büyüüp eğitimlerini aldılar. Fallmerayer 1827'de, Andronikos'un kızı olan Prenses Thamar'ın 1185'teki ünlü isyanında karışıklıktan faydalandığını, sadece bebeklerini Isaakios Angelos'un hiddetinden kurtarmakla kalmayıp, aynı zamanda altın ve değerli taşları ailenin servetinden alıp yanlarında

<sup>20</sup> Uspensky, *Outlines of the History of Trebizond*, s. 42; ayrıca s. 34; 40-41; 155. *Sebastokrator* unvanının Trabzon İmparatorluğu'nun sarayında olmadığını unutmamak gerekir. (*aynı yerde* s. 41) Böylece yazıtta bahsedilen Manuel'in herhangi bir Trabzon imparatoru ile karıştırılmaz. Uspensky, Manuel'in cesedini Trabzon'a taşımaya imkân varsa, Andronikos'un kalıntılara da aynısını söylemiş olabilir. Uspensky'nin, Andronikos'un cesedinin rüzgârlara bırakılmış olduğu yönündeki ifadeleri tam değildir. Kaynağımız, Andronikoss'un ölümünden sonra, parçalanmış vücudunun Hipodrom'da birkaç gün kaldığını söyler; o zaman bazı merhametli insanlar onu kaldırıp yatırdılar 'çok düşük bir yerde' *παρά τινι κατοτώτω τόπω* Zeuksippos Hamamı'ndan uzakta olmayan Ephoros Manastırı yakınlarında. Isaakios Angelos Andronikos'un cesedinin gömülmesini yasakladı. (Nicetas Acom., s. 460). Belki Manuel'in gizlice Trabzon'a taşınması gibi.

<sup>21</sup> Mikhael Panaretos, Aleksios Komnenos'un 1204'te Trabzon'a ele geçirdiği zaman 22 yaşında olduğunu söyler. Ed. Lambros, *Νέος Έλληνομνημων*, IV (1907), 266.

<sup>22</sup> Michael Panaretos, ed. Lambros, p. 266: *της πρὸς πατρός θείας αυτων Θάμαρ*.

götürmelerini sağladını ve bu da Trabzon sarayının daha sonra konuşacağımız servetini açıklayabileceğini yazdı. Aynı yazara göre, bu kargaşada doğuya kaçış zor değildi, çünkü liman Norman filosuyla savaşmak üzere iddialara göre Andronikos tarafından hazır bekletilen gemilerle doluydu ve Karadeniz'in güney kıyılarındaki topraklar özellikle de Paphlagonia ve Heleno-Pontus Andronikos'un ailesine aitti.<sup>23</sup> Şüphe yok ki Fallmerayer açıklamasını sadece Panaretos'un yazısındaki Gürcü kraliçesi Tamara'nın Aleksios ve David'in halası olduğu ifadesine dayandırmıştı. Yani halaları, babaları Manuel'in kardeşi ve dolayısıyla dedeleri Andronikos'un kızıydı. Fakat 1827'de Fallmerayer çığır açan kitabı *Trabzon İmparatorluğu Tarihi*'ni yayımladığı zaman, Brosset tarafından 1849'da Gürcüce ve Fransızca yayınlanacak olan Gürcü kroniğini görmemişti. Ve bu kronik, Andronikos'un kızı olan ikinci bir Thamar'ın varlığına dair hiçbir kanıt taşııyordu. Fallmerayer, Gürcistan'ın ünlü kraliçesi Thamar'ı ve onun hem Gürcistan ve Yakın Doğu tarihindeki hem de Trabzon İmparatorluğu'nun kuruluşundaki rolünün önemini tamamen görmezden gelmekteydi. Bu ihmal elbette elindeki bilginin yetersizliğinden kaynaklanmıştı. Fallmerayer'den sonra F. De Pfaffenhoffen 1847'de Thamar'ın, ailesinin destekçilerinin yardımıyla aile hazinesinin bir kısmını ve iki çocuğu alıp Norman filosuna karşı hazırlanmış bir gemiyle Kolkhis'e kaçtığını yazmıştı.<sup>24</sup> 1849'da Fallmerayer'in kitabındaki bilgiye dayanan Rus bilim insanı P. Medovikov, Manuel Komnenos'un oğulları ile büyük, sert ve acımasız I. Andronikos'un torunları, Aleksios ve David'in Andronikos'un kızı Thamar tarafından kurtarılarak yandaşları ve hazineler ile birlikte Phasis kıyılarındaki Kolkhis'e göç ettiklerini yazar. Konstantinopolis'in zaptı döneminde, o zamanlar 22 yaşındaki genç bir adam olan büyük kardeş, Trabzon bölgesine girerek burayı almıştı.<sup>25</sup> 1854'de Kunik, Komnenosların daha küçük yaşta Konstantinopolis'ten götürüldüklerini somut bir biçimde ifade etmiş, güçlü ve doğru bir şekilde Andronikos'un kızı olan Thamar'ın varlığını reddetmiştir.<sup>26</sup> 1859'da Bartholomaei, açıkçası Kunik'in çalışmasını bilmeyerek Panaretos kroniğinde Aleksios'un bir ordu kurup Trabzon'u alması için destek olan Thamar'ın onun babasının kardeşi olduğuna, sonuç olarak bir Bizans prensinin kızı olduğuna dair bir ifade olmadığını söyledi. İnsanlar tüm bunların bir Gürcü seferi olduğuna inanmak isteyecektir.<sup>27</sup> 1870'de bir Yunan bilim insanı olan S. Ioannides, Fallmerayer'in anlatımında birkaç değişiklik yapar ve Thamar hakkında bazı kanıtlanmamış iddialar ekleyerek tekrar anlatır. Ona göre, kaçak prenses Kolkhis'in ötesinde İberya'daki Thamar'a, Andronikos'un kızı, Aleksios ve David'in babası, Manuel'in kardeşi, Thamar'a gitmiştir. Thamar yıllar önce Gürcü hükümdarı David ile evlenmiş ve onun ölümünden sonra Gürcü şehri olan Tiflis'in yönetimine geçmiştir.<sup>28</sup> 1898'de bir başka Yunan tarihçi T. Evangelides, Ioannides'in planını yakından takip

<sup>23</sup> Fallmerayer, *a.g.e.*, ss. 41-43.

<sup>24</sup> F. De Pfaffenhoffen, *Essai sur les aspres coménats, ou d'argent, de Trébizonde, Ἀσπρα λεγόμενα Κομνήνατα* (Paris, 1847), ss. 19-20.

<sup>25</sup> P. Medovikov, *The Latin Emperors in Constantinople and their attitude towards the Greek independent rulers and the indigenous population in general* (Moskova, 1849), s. 79 (Rusça).

<sup>26</sup> Kunik, *a.g.e.*, ss. 724 – 726.

<sup>27</sup> J. Bartholomaei, *Letters numismatiques et archéologies, relatives à la Transcaucasie* (St. Petersburg, 1859), s. 37.

<sup>28</sup> Σ. Ἰωαννίδης, *Ἱστορία καί στατιστική Τραπεζούντος* (İstanbul, 1870), s. 51.



eder ve tam bir karışıklığa düşerek ilk Trabzon İmparatoru Aleksios'un, Konstantinopolis'i 1143-1180 yılları arasında yöneten Manuel Komnenos'un bir oğlu olduğunu ve I. Andronikos'un torunu olduğunu söyler (1183).<sup>29</sup> İki Rus bilim insanı, 1916'da P. Bezobrazov ve 1929'da Th. Uspensky Kunik'in, bebeklerini 1185'de Konstantinopolis'ten kaçırdıkları fikrini kabul ederken, daha sonra Finlay tarafından savunulan, Aleksios ile David'in Konstantinopolis'ten 1185'de değil 1204'den biraz önce gittikleri teorisini, hatalı bir biçimde Fallmerayer'e mal ederler.<sup>30</sup> En son Yunan tarihçisi G. K. Skalieres, Gürcü kraliçesi Thamar'a I. Andronikos'un kızı olarak bakar ve ona "İberyaya'nın (Gürcistan) Rum İmparatoriçesi" der.<sup>31</sup>

Daha küçük bir grup bilim insanı ise, Aleksios ve David'in Konstantinopolis'i 1204'den hemen önce terk ettikleri fikrini savunur. Bu fikri ilk öne süren İngiliz tarihçi G. Finlay'dır. Ona göre, 1185 devrimi sırasında küçük yaştaki Aleksios ve David Konstantinopolis'te saklanmışlardır. Onlar, Haçlılar Konstantinopolis'i kuşatıncaya kadar orada ihmal edilmiş ve unutulmuş bir şekilde gizlice yetişmişlerdi. Şehir düşmeden önce iki genç adam halaları Thamar'ın mal ve itibar sahibi olduğu Kolkhis sahiline kaçmışlardı. Finlay ikinci bir Thamar'ın varlığını kabul etme eğilimindedir: Birincisi az önce bahsedilen bağımsızlığını sürdüren dul bir Kolkhis prensesi olan Thamar, ikincisi Gürcü Kraliçesi olan Thamar'dır.<sup>32</sup> Finlay'in teorisi 1886'da W. Fisher tarafından sahiplenildi.<sup>33</sup> Fakat Kunik'in çalışması yayımlandıktan sonra -ki Finlay ve Fisher bunu öğrenememişlerdi- onların teorileri tarihçilerin çoğu tarafından reddedilmiştir.

Üçüncü bir grup bilim insanı ise Aleksios ve David'in Konstantinopolis'i ne zaman ve nasıl terk ettikleri sorusuyla ilgilenmeyenlerdir. Bunlar Du Cange'ın Bizans aileleri hakkındaki çalışmalarında Trabzon İmparatorluğu'nun kuruluşuna kısaca değinen XVII. yüzyıla geri dönenlerdir. Du Cange'nin kullanabildiği malzeme ümit vermez biçimde yetersiz ve dağınık olduğundan, bu büyük tarihçinin başlangıç noktasının yanlış olması bizi hiç de şaşırtmaz. Du Cange'a göre, *duik* unvanı taşıyan, "Büyük" soyadlı Aleksios Komnenos, Kolkhis'i yani Konstantinopolis imparatorlarına bağlı Trabzon eyaletini yönetmişti. Konstantinopolis 1204'de Franklar tarafından ele geçirilince kendini dukalığın en yüksek yöneticisi ilan etmeye karar verdi.<sup>34</sup> Du Cange'den sonra Gibbon, Angelos Aleksios'u hoşgörüyü Trabzon dükü ya da valisi

<sup>29</sup> T. Εὐαγγελίδης, *Ἱστορία τῆς Τραπεζούντος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς* (756 π. X. – 1897). Ἐν Ὀδησσῷ (Odessa), 1898, ss. 46-48.

<sup>30</sup> P. V. Bezobrazov, *Trebizond: its sanctuaries and antiquities* (Petrograd, 1916), ss. 4-5 (Rusça). Th. Uspensky, *Outlines of the history of the Empire of Trebizond* (Leningrad, 1929), ss. 29-30 (Rusça).

<sup>31</sup> T. K. Σκαλιέρης, *Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντος*, (Atina, s. a.), s. 82. Bu eser 1926'da basılmıştır. Yazar Thamar'a *Ἑλληνίδι Βασιλίσσῃ τῆς Ἰβηρίας (Τεωργίας)* der.

<sup>32</sup> G. Finlay, *A History of Greece*, ed. Tozer, IV (Oxford, 1877), 317-318 ve n. 1 s. 318'de.

<sup>33</sup> W. Fischer, "Trapezunt und seine Bedeutung in der Geschichte," *Zeitschrift für Allgemein Geschichte*, III (1886), s. 23.

<sup>34</sup> Du Cange, *Familiae Byzantinae*, s. 191: 'Aleksios Comnenus, cognomento Magnus, cum Colchidem, seu Trapezuntinam provinciam, Ducis titulo sub imperatoribus Constantinopolitanis re geret, çapta a Francis Urbe anno MCCIV, ejusdem provinciae principatum supremo jure tenendum sibi adseruit.'

olarak atadığını açıkladı: ‘Kökeni ona hırs verdi, devrimin bağımsızlığını verdi.’<sup>35</sup> 1816’da F. Rüks, Du Cange’in yazısını Almanca olarak tekrarlamış fakat Aleksios’u II. Andronikos’un oğlu olarak göstermişti.<sup>36</sup> Du Cange’in ifadesi 1824’de P. Afzelius tarafından yine tekrarlanmıştır.<sup>37</sup> 1834’de Lebeau tarihinin yeni baskısında Aleksios ve David’in büyükbabalarının uzun yıllar yaşadığı, Pontus’a gitmek üzere yola çıktıkları ve ailelerinin yandaşlarının yardımıyla burada bağımsız bir devlet kurduklarını okuruz.<sup>38</sup> 1907’de N. Iorga, İmparator Andronikos’un torunları olan Aleksios ve David’in, babaları Manuel ve bir Gürcü prensesin bağlantılarının yardımıyla büyükbabalarının egemen olduğu topraklara yerleştikleri ve daha sonra eski bir Bizans dukalığının başkenti olan Trabzon’u bu topraklara kattıklarını yazdı.<sup>39</sup> Trabzon İmparatorluğu üzerinde çalışmış olan en son tarihçi olan İngiliz W. Miller, imparatorluğun kuruluşunun tüm hazırlıkları üzerinde pek durmamış sadece özetleyerek imparatorluk başkentini terk edip Gürcistan’a giden Aleksios’un Gürcistan’a bağlı bir kişinin önderliğinde Trabzon’a gittiğini söylemekle yetinmiştir.<sup>40</sup>

Muhtemelen Guy Le Strange’a ait yanıltıcı bir ifadeye göz atmak faydalı olacaktır: “Konstantinopolis’ten bağımsız olarak Trabzon’u, Aleksios Komnenos’un başkentteki Latin işgalinden kaçabilmek için bu bölgede kendi saltanatını ilan ettiği XIII. yüzyılın başlarından beri İmparatorlar yönetmişti.<sup>41</sup> Tabii ki yukarıda da bahsettiğimiz gibi Aleksios, Konstantinopolis’ten çocukken, Latinlerin şehri işgal etmesinden 19 yıl önce kaçmıştı.

### **Gürcistan Kraliçesi Thamar (Tamara) (1184-1212)**

Trabzon İmparatorluğu’nun kuruluşundaki en önemli role sahip kişi Gürcistan Kraliçesi Thamar’dır (Tamara) (1184-1212).<sup>42</sup> Bu dönem Gürcü krallığının altın çağıydı.<sup>43</sup> Gürcülerin ve Abhazların (Ahasgianların) Kralı II. Onarıcı David, Gürcistan’ın üstün siyasî gücünün ortaya çıkmasını sağlamıştı. Onun dönemindeki

<sup>35</sup> Gibbon, *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, chapter LXI, ed. Bury, VI, 420-421. Ayrıca bkz. V, 241: Andronikos’un toplumsal karmaşada yaşayan nesli Trabzon’un egemenliğini zorla ele almıştır, bu yüzden tarihte belirsiz ve hikâyelerde oldukça ünlü olmuştur.

<sup>36</sup> F. Rüks, *Handbuch der Geschichte des Mittelalters* (Berlin, 1816), ss. 131-132.

<sup>37</sup> P. W. Afzelius, *De Imperio Trapezuntino* (Upsala, 1824), s. 12: ‘Aleksios, quem traditur jam ante Urbem captam, Colchidem sive provinciam Trapezuntinam, Ducis titulo, gubernasse.’

<sup>38</sup> Lebeau, *Histoire du Bas-Empire*, nouvelle édition par Saint-Martin et M. Brosset, XVIII (Paris, 1834), 254.

<sup>39</sup> N. Iorga, *The Byzantine Empire* (Londra, 1907), s. 175. Aynı metin Iorga tarafından 1934’te Fransızca olarak tekrar basılmıştır. N. Iorga, *Histoire de la vie byzantine. Empire et civilisation*, III (Bükreş, 1934), 104.

<sup>40</sup> W. Miller, *Trebizond, the Last Greek Empire* (Londra, 1926), s. 14.

<sup>41</sup> Giriş bölümünde Clavijo elçiliğinden Tamerlane’e tercümesinde Guy le Strange (Londra, 1928), s. 8.

<sup>42</sup> Thamar’ın hükümdarlığının kronolojisi hakkında bkz Brosset, *Additions et éclaircissements à l’histoire de la Géorgie* (St Petersburg, 1851), s. 296 – 298. Finlay (*a.g.e.*, IV, 318, n. 1)Thamar’ın 1200’de öldüğünü yazar. Bu tarih XVIII. yüzyılın ortasında Moskova’da yaşayan bir Gürcü yazar tarafından hatalı bir şekilde verilmiştir, Wakhushthi (Wakhust), *The Geographical Description of Georgia*’nın yazarı. Bkz. Brosset, *Additions*, s. 297; Wakhushthi hakkında Bkz. Allen, *a.g.e.*, s. 316.

<sup>43</sup> Bkz. Allen, *a.g.e.*, s. 95.

Gürcistan Krallığı birçok yönden Haçlı Seferleri'nin doğrudan bir ürünüydü,<sup>44</sup> çünkü Batılı şövalyelerin Küçük Asya'da Selçuklu Türklerine karşı düzenlediği başarılı I. Haçlı Seferi daha sonrakilerin geçici olarak zayıflamasına sebep olmuş ve II. David'in kuzeydeki Müslümanlara karşı düzenlediği seferin başarılı olmasını sağlamıştı. Neredeyse 400 yıllık bir İslâm şehri olan eski Gürcü başkenti Tiflis 1122'de işgal edildi. II. David birçok yeni bölgeyi hâkimiyeti altına aldı, güçlü bir devlet oluşturmak ve hanedanının saygınlığın arttırmak için bazı yabancı evlilikler yapmaya karar verdi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, kızlarından biri olan Kata, Nikephoros Bryennius ve Anna Komnena'nın oğlu Aleksios ile evlenmek üzere Konstantinopolis'e gönderildi. Eğer II. David'in 1125'de ölümünden sonraki 30 yıla Gürcistan'daki siyasi hayatın durgunluk yılları olarak bakarsak III. George'un (Giorgi) (1155-1184) tahta geçmesiyle birlikte, her ne kadar Müslümanlarla olan sürtüşmelerde her zaman başarılı olamasa da, bazı yeniden canlanmalar dikkat çekici olabilir. Fakat III. George, Gürcistan'ın iç işlerinde kralın büyüyen gücüne sinirlenen ülkenin büyük soylularının isyanını acımasızca bastırmayı başardı.

III. George'un (Giorgi) yerine, Gürcü tarihinde ve efsanelerinde en ilgi çeken, en göz alıcı figürü, Fallmerayer'a göre "Kafkasya'nın Semiramis'i" olan kızı Thamar geçti.<sup>45</sup>

Thamar'ın yönetiminin karakteristik özelliği başarılı iç ve dış politikasıdır; hâkimiyeti boyunca Allen'in yazdığı gibi 'bu ulus, dizginlenmez enerjisini ülke çapındaki gayretli yapılanmada ve sınırlar ötesindeki devamlı başarılarında ortaya çıkarmıştır.'<sup>46</sup> Fransız ve İngiliz Kralları Müslümanlara yenildikten sonra ve III. Haçlı Seferi'nden sonraki on yıl içinde "aşağılanarak Filistin'den çıktıklarında, Gürcü kraliyet ordusu Karadeniz ile Hazar'ın güneydoğusu arasında yer alan bütün Müslüman topraklarına korku ve kargaşa taşımaya devam edebilecekti."<sup>47</sup> Sınırlar ötesinde Thamar, dış politikada otoritesini etkili bir biçimde hissettirdi. 'Onarıcı II. David ve Kraliçe Thamar, Gürcistan'ın politik gücünün yanı sıra entelektüel, sanatsal ve bilimsel gelişimini de zirveye çıkardı.'<sup>48</sup> Bir Rus prensi olan, 1175'de despotça eğilimleri sebebiyle öldürülen Büyük Prens Suzdallı Andrew'un oğlu, George Bogolyubski ile olan çocuksuz ve talihsiz ilk evliliğinden sonra Thamar, Osetya Prensi David Soslon ile evlendi ki David Soslon, onun yayılımcı yönetimini hararetle destekliyordu.

Thamar'ın Gürcü edebî geleneğinde derin etkiler bırakması ve Gürcü kronik yazarlarının onu överek göklere çıkartması hiç de şaşırtıcı değildir. 'O ikinci bir Konstantinos idi'. 'O yüce tahtında oturan, Venüs gibi güzel, Apollo'nun güneşi gibi parlak, estetik açıdan tasarlanmış kadar güzel, ona yaklaşan ve ona bakan herkes heyecan verici bir şevk ve sevinç duyar... O Tanrı'nın bir başyapıtı idi. Thamar 'David'in mutedilliğine, Solomon'un bilgeliğine, [Büyük] İskender'in enerji ve ileri görüşlülüğüne' sahiptir. O İskender'in bir taklidiydi.'<sup>49</sup> Dönemin bir şairi ondan şöyle

<sup>44</sup> Allen, *a.g.e.*, s. 96.

<sup>45</sup> Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt* (Munich, 1827), s. 42. Ayrıca bkz. Bartholomaei, *Letters numismatiques* (St. Petersburg, 1859), s. 37.

<sup>46</sup> Allen, *a.g.e.*, ss. 103-104.

<sup>47</sup> Allen, *a.g.e.*, s. 106.

<sup>48</sup> N. Marr et M. Brière, *La langue géorgienne* (Paris, 1931), s. VIII.

<sup>49</sup> Brosset, *Histoire de la Géorgie*, ss. 405, 409; 410-411; 429.

bahseder: ‘ne Aeneas ne Homeros, ne Platon... ne Zerdüşt, ne de Aristoteles ona övgülerini söyleyemezdi. Thamar Gürcistan’ın politik bilgeliği, askerî şerefidir... Thamar bir Tanrı’dır’.<sup>50</sup> Aynı şair, ayrıca Thamar’ın ikinci kocası David Soslon’u da över ve onun askerî başarılarından bahseder. ‘David birçok parlak zafer kazandı... Denizler boyun eğdi ve kötü diller sustu. Hiç kimse bu kral çiftine denk olamaz... Savaş ilan edilmişti ve başında David (Judaea kralı) gibi bir aslan vardı ve o askerlerini yiğitçe ve başarıyla Müslümanların üstüne sürdü... David’in düşmanlarına saldırması, bir aslanın korkmuş bir ata veya kocamış bir tilkiye saldırmasını andırıyordu.’<sup>51</sup> Fakat Müslümanlar karşısındaki askerî başarıları sebebiyle ona sevgi duymak için hiçbir sebepleri olmayan Muhammedî yazarlar, Gürcü kraliçesinin farklı bir portresini çizmişlerdir. XIII. yüzyılda yaşamış bir yazar olan İbn Bîbî daha çok doğu tarzında şöyle ifade eder: ‘Kadın doğasına bağlı olarak, Gürcü ve Abhaz kraliçesi Thamar, kalbinin dizginlerini şehvetin ellerine vermişti, öyle ki ne zaman yakışıklı bir prensin varlığını duyacak olsa daha görmeden âşık olur.’<sup>52</sup>

Unutulmamalıdır ki, XII. yüzyılın sonlarına ve XIII. yüzyılın başlarına doğru Thamar güçlü bir Hıristiyan devleti kurmuş ve bu devlet bir süre Yakın Doğu’nun lider devleti haline gelmişti.<sup>53</sup> Bizans İmparatorluğu, Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan’ın (1156-1188) 1176’daki ezici mağlubiyetinden sonra ki o zaman imparator I. Manuel canını zor kurtarmıştı, Angelos ölümcül dönemine girdi ve siyasi varlığı 1204’te nihaî felakete dönüştü. 1176’dan sonra, muzaffer Kılıç Arslan’ın Yakın Doğu’nun liderliğine ulaşacağı düşünülüyordu, fakat ölümünden önce topraklarını oğulları arasında paylaşması ve sonucunda ortaya çıkan iç sürtüşmeler Türkiye Selçuklu Devleti’nin geçici olarak zayıflamasına sebep olmuştu. Thamar’ın özellikle Kafkasya’nın güneyine doğru inatla izlediği yayılmacı politikası ve başarılı ilerleyişiyle Gürcistan, daha sonra da göreceğimiz gibi, Trabzon İmparatorluğu kuruluşunda belirleyici bir unsur olmuştur.

### Trabzon İmparatorluğu’nun Kuruluşu Hakkındaki Kaynaklar

Trabzon İmparatorluğu’nun kuruluşu hakkındaki Yunanca kaynaklar üç gruba ayrılabilir: birincisi, kuruluşun ön hazırlıklarıyla ilgilenenler; yani Aleksios ve David kardeşlerin Konstantinopolis’ten ayrılıp Gürcistan’a ne zaman ve nasıl gittiklerine dair; ikincisi, bu olayda Gürcü kraliçesi Thamar’ın (Tamara) oynadığı rolle ilgilenenler ve

<sup>50</sup> N. Marr, *Ancient Georgian poets (odopistsy) of the twelfth century. II. A singer of Tamara. Texty i razyskaniya po armjano-gruzinskoj filologii*, IV (St Petersburg, 1902), 41-42; 49-50; 53 (Rusça).

<sup>51</sup> *Aynı yerde*, s. 37.

<sup>52</sup> P. Melioransky, ‘The Seljuk-Naméh, XII-XIII. yüzyıllarda Bizans Tarihi için bir kaynak olarak,’ *yani. Vremennik*, I (1894), 621 (Rusça). Allen (s. 103) şunları söyler: ‘Lermontov’un (bir Rus şair) şiirsel ehliyetine rağmen, Thamar, zamanında oğluna ve kızına düşkün olan ve tam yaşayan bu erotik başarısızlıklara bağlı kaldığını gösteren hiçbir kanıt yoktur.’ Ama Lermontov, dizelerinde Müslüman geleneği yansıtmış olabilir.

<sup>53</sup> Thamar hakkında yapılmış değerli faaliyetlerini ve başarılarını anlatan özel bir çalışma yoktur. Rusya’da M. G. Djanashvili tarafından hazırlanan *Queen Tamara* (Tiflis, 1900, ss. 127+ix) adlı bir eser vardır; Bu, yazarın Gürcüce makalelerinin bir Rusça çevirisidir. Ben daha önce kitabı görmedim. Bir eleştiri için bkz. A. Djavakhov, mesela *Vremennik*, XI (1904), ss. 325-328. Thamar hakkında bkz. Brosset, *Histoire de la Géorgie*, I, ss. 403 – 480. *Aynı Yazar, Additions*, ss. 266 – 298. Allen, *a.g.e.*, ss. 103-108.

üçüncüsü, kuruluşun kendisinden bahsedenler. O döneme ait sadece bir çağdaş tarihçi vardır ki bu kişi 1210'dan hemen sonra ölen Niketas Akominatus Khoniates. Zaman sıralamasında ondan sonra gelen Georgios Akropolites, 1280'lerin başında öldüğünden o döneme ait çağdaş bir yazar olarak sayılmaz.

Öncelikle, imparatorluğun kuruluşunun ön hazırlıklarına dair ne Niketas Khoniates, ne Georgios Akropolites, ne de ilerde bahsedeceğimiz diğer kaynaklar bize hiçbir bilgi vermemektedir. Bundan sadece XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış bir tarihçi olan Laonikos Khalkokondiles (Chalcocondyles veya kısaltılmış olarak Chalcondiler) o dönemden bahseder. Metninde aşağıdaki gibi kullanır: “Kolkhis’in imparatorlarının, eski Bizans İmparatorları olan Komnenos Hanedanı olduğu söylenir. Güçleri ellerinden alındığında İmparator’un oğlu Isaakios, babası halk tarafından kendisine duyulan nefret sebebiyle öldürüldükten sonra, kaçmış ve Trabzon ve Kolkhis’e gitmek üzere ayrılmıştı. Kolkhis’e geldiğinde oradaki halk tarafından yönetici ilan edilmiş ve böylece imparatorluk bir Kolkhis (şehri) olan Trabzon’a taşınmıştı. O zamandan günümüze değin orada hüküm sürmüş ve Rum kökenli olduklarından Rum adetlerini ve dilini devam ettirmişlerdir.”<sup>54</sup> Elbette kimse bu hikâyenin bazı açılardan yanlış olduğunu aniden gözlemleyemez. Konstantinopolis’ten kaçan prensin adı Isaakios değil Aleksios’tur, İmparator’un (Andronikos) oğlu değil torunudur. Fakat oldukça karışık olan kayıtlarında Laonikos, çok değerli bir geleneği korumuştur, Aleksios’un (Laonikos’a göre Isaakios) Konstantinopolis’ten Andronikos’un vahşice öldürülmesinden hemen sonra; yani, 1185’de kaçtığını belirtir, ayrıca Trabzon’un bir Kolkhis şehri olduğunu ve Aleksios’un (Isaakios) da Kolkhis’in hükümdarı hâline geldiğini üç kez işaret ederek, Laonikos Kolkhis (Gürcistan)’in Trabzon İmparatorluğu’nun kuruluşunda büyük bir payı olduğu tarihsel gerçeğini korumuştur.

Gürcü kraliçesi Thamar’ın imparatorluğun kuruluşundaki payı Bizans kaynaklarından sadece bir yerde bahsedilir; özel bir Trabzon ‘tarihçisi’ olan Mikhail Panaretos, Aleksios Komnenos’un ‘İberyâ’dan yola çıkarak, halası Thamar’ın gayreti ve etkili yardımcılarıyla Trabzon’u ele geçirdiğini’ belirtir.<sup>55</sup> Bu kısa ifadede şu detaya dikkat edilmelidir: Panaretos, Thamar’a kraliçe demiyor. Fakat şüphesiz Kraliçe Thamar demek istediğine inanıyorum, bir başka problem ise yukarıda bahsedilen Thamar’ın, araştırmacılar tarafından hatalı bir biçimde uydurulmuş olmasıdır.

<sup>54</sup> *Laonicas Chalcocondyles*, ed. Bonn, s. 461. *Laonici Chalcocondylae Historiarum Demonstrationes*, ed. E. Darkó, II, arka kısım (Budapeşte, 1927, 218 – 219); ‘οί γάρ Κολχίδος βασιλείς λέγονται μὲν γενέσθαι πρότερον Βυζαντιόνβασιλείς, τῆς Κομνηνῶν οἰκίας, τοῦτους δ’ὡς ἐκπεσεῖν τῆς βασιλείας, Ἰσαάκιον τὸν παῖδα τοῦ βασιλέως διαφυγόντα, τελευτήσαντος ὑπὸ δήμου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διὰ τὸ ἐχθος τὸ πρὸς αὐτόν, οἰχεσθαι ἐπὶ τὴν Κολχίδα χώραν καὶ ἐπὶ τὴν Τραπεζοῦντα. ἀφικόμενον δὲ ἐνταῦθα καταστῆναι ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων ἐπὶ τὴν τῆς Κολχίδος ἡγεμονίαν, καὶ τὴν βασιλείαν μετενεγκεῖν ἐπὶ τὴν Τραπεζοῦντα τῆς Κολχίδος, καὶ ἀπὸ τοῦδε βασιλεύειν ἐνταῦθα ἔστε ἐφ’ἡμάς διαγενομένου, Ἕλληνας τε ὄντας τὸ γένος, καὶ τὰ ἦθη τε ἅμα καὶ τὴν φωνὴν προιέμενους Ἑλληνικὴν.’ Çok ünlü bir Bizans filoloğu olan G. L. F. Tafel’e göre, Laonikos’un bu metnin orijinal hâli geriye kalmamıştır ama ek yapılmış hâli mevcuttur. Bkz. ed. Darkó, II, (2), s. 218, satır notu 19. Tafel’in Laonikos hakkında yayınlanmamış çalışması Berlin’de korunmuştur. Bkz. Darkó, *a.g.e.*, I (1922), vii.

<sup>55</sup> Mikhail Panaretos, ed. S. Lambros, s. 266: ‘δ κύρ Ἀλέξιος ... ἐκστρατεύσας δ’ἔξ Ἰβηρίας σπουδῆ καὶ μόχθῳ τῆς πρὸς πατρός θείας αὐτοῦ Θάμαρ, καὶ παρέλαβε τὴν Τραπεζοῦντα.’

Panateros, Thamar'ın Aleksios Komnenos'u 'gayret ve itina' ile desteklediğini söylemiştir. (σπονδή και μόχθω)

Çoğu Bizans kaynakları, İmparatorluğun kurucuları olarak David ve Aleksios kardeşleri gösteriyor ve onlardan Andronikos'un torunları ve Manuel'in oğulları olarak bahseder.<sup>56</sup> Daha sonraki bazı kaynaklar ise sadece kardeşlerin Andronikos'un soyundan<sup>57</sup> geldiklerini söyler veya Komnenos ailesine mensup olduklarını belirtir.<sup>58</sup>

Şimdi Gürcü kaynaklara geçelim.

1849'da M. Brosset tarafından Gürcüce orijinali ve Fransızca tercümesi yayımlanan büyük Gürcü tarihi derlemesi, XVIII. yüzyılın ortalarına ait bir eserdir. XVIII. yüzyılda Gürcistan'a ilk matbaa makinesini Wallachia'dan getiren Gürcü kralı VI. Wakhtang ile Moskova'da fakirleşmiş bir mülteci olan oğlu Wakhushti, 1745'te yapılan "Gürcistan'ın Coğrafi Tanımlaması = Geographical Description of Georgia" derlemesini gerçekleştirmişlerdi. Farklı dönemlerde yazılmış birçok kaynaktan derlenmiş olan ve doğal olarak düzgün bir tarihi değer taşımayan bu *eserin* kullanılması kaynakçalarının üzerinde yeterli bir biçimde çalışılmadığından çok zor olmuştur. Gürcü araştırmacı M. G. Djanashvili'nin özenli çalışmaları sayesinde, bu Gürcü derlemesinin önemini artık çok daha iyi anlıyoruz.<sup>59</sup> Trabzon İmparatorluğu'nun kuruluşu meselesi için şunu bilmek oldukça önemlidir; Djanashvili, III. Giorgi (1155-1184) ve kızı Kraliçe Thamar (1184-1212) yönetimi hakkındaki Gürcü derlemesinin kimliği bilinmeyen bir tanığın anlattıklarından ibaret olduğunu göstermiştir. Bu tarz, resmîdir; hiçbir detay yoktur, sadece en önemli olaylar belirtilmiştir. Gürcistan tarihinde tanıklarca anlatılan, bu dönemdeki olaylar (XI. ve XII. yüzyıllar) genelde Arap, Ermeni ve Bizanslı tarihçilerin aynı döneme ait bilgileriyle benzerdir.<sup>60</sup>

Djanashvili'nin araştırmasının sonuçları elimizdeki soru için çok büyük öneme sahiptir; Gürcü tarihî-coğrafi derlemesinin bir tanık tarafından yazıldığını bildiğimize göre, İmparatorluğun kuruluşu ile ilgili olaylara dair sağlam ve güvenilir bir kaynak olarak kabul edebiliriz. Anonim Gürcü kroniği çok ilginç bir gerçeği anlatır: Bizans İmparatoru Aleksios Angelos'un Thamar'ın Ege ve Akdeniz havzalarında yer alan bazı

<sup>56</sup> Nic. Acom., s. 842. Georg. Acropolita, §7 (ed. Heisenberg, I, 12). Ephraemius, verses 7525-7527 (ed. Bonn, s. 304).

<sup>57</sup> Anonim, *Σύνοψις χρονική*, Sathas, *Bibliotheca Graeca Medii Aevi*, VII, (Paris, 1894), 453.

<sup>58</sup> Critobulus, *De rebus gestis Mechemetis*, II, iv, 1, 4, C. Müller, *Fragmenta historiorum graecorum*, V, 1 (Paris, 1870), 137: "ἐκ τοῦ βασιλείου γένους Ῥωμαίων τῶν Κομνηνῶν, ἐκ Βυζαντίου ἐκπεσόντος αὐτοῦ." Βησσαρίων, *Ἐγκώμιον εἰς Τραπεζοῦντα, Νέος Ἑλληνομνήμων*, XIII (1916), s. 183: "θεός ... τούς τε Κομνηνάδας ἡμῖν ἐβασίλευσε ... τότε μὲν εὐθύς Ἀλέξιον προβούμενος." Bassarios, *Encomium*, ayrı baskısında (Atina, 1916), s. 41.

<sup>59</sup> M. G. Djanashvili, *Kartlis Tzkhovreba. Life of Georgia, Sbornik* (Derleme) Kafkasya aşiretlerinin ve ülkelerinin tasviri için olan malzemeler, XXXV (1905), 113-235 (Rusça). Gürcüler kendi ülkelerini *Karthli* (Karthli) olarak adlandırır. Gürcü isimleri hakkında bkz. M. Brosset, *Histoire de la Géorgie, Introduction et Tables des matières* (St Petersburg, 1849), s. 1, n. 1, N. Marr et M. Brière, *La langue géorgienne* (Paris, 1931), s. vii. *Kartlos* Gürcülerin ulusuna adını veren bir kahramandır. Bkz. Brosset, *a.g.e.*, Bölüm I, s. 17. Allen, *A History of the Georgian People* (Londra, 1932), s. 16.

<sup>60</sup> Djanashvili, *a.g.e.*, ss. 123-124 (Rusça). Bkz. ayrıca Allen, *a.g.e.*, s. 314 (O Djanashvili'nin çalışmasını kullanmıştır). 1859 yılında Bartholomaei'nin, Gürcü yazarın muhtemelen Trabzon İmparatorluğu'nun kuruluşunun çağdaşı olduğunu belirtmesi dikkat edilmesi gereken bir noktadır (*Lettes numisatiqes*, s. 57).

manastırlara yaptığı bağışlara el koyduğunu söyler. Buna karşılık Thamar, Aleksios Komnenos'a Trabzon'u alması için yardım etmiş. Olayların birebir tanığı olmasına rağmen bu şahıs yanlış bir biçimde Aleksios Komnenos'un Andronikos'un oğlu olduğunu belirtiyor.<sup>61</sup>

### **Trabzon İmparatorluğu'nun Kuruluşu**

Yukarıda incelediğimiz elimizdeki tüm kaynaklara dayanarak Trabzon İmparatorluğu'nun kuruluşunun aşağıdaki gibi resmini çizebiliriz.

*Sebastokrator* Manuel'in oğulları ve İmparator I. Andronikos Komnenos'un (1182-1185) torunları olan iki kardeş, Aleksios ve David, babaları ve büyükbabalarının vahşice öldürülmesiyle sonuçlanan 1185 devrimi sırasında Konstantinopolis'ten başarılı bir biçimde kaçmışlardı. O zaman her iki kardeş de çocuktuk: Aleksios 1182'de doğmuş,<sup>62</sup> küçük kardeşi David ise herhalde bir süre sonra, hiç olmazsa, 1185'ten kısa bir süre önce doğmuştu. Finlay ve Fisher'in, Aleksios ve David'in Konstantinopolis'te saklı oldukları ve orada imparatorluk maiyeti tarafından Haçlıların Konstantinopolis'i işgaline kadar önemsenmeden ve unutulmuş olarak büyüdükleri tahmini kesinlikle inandırıcı değildir.<sup>63</sup> Isaakios Angelos, Komnenos ailesine yapılan toplu kıyımı dikkatlice planlamıştı ve o, Andronikos'un iki torununun varlığını biliyordu, onların başkentte hiç rahatsız edilmeden yaşamalarına izin vermezdi. Onları 18-19 yıl boyunca orada saklı kalmaları kesinlikle imkânsızdı.

İki çocuk yaştaki kardeşin şiddete boğulmuş ve sıkı bir koruma altındaki Konstantinopolis'ten nasıl kaçtıkları bilinmemektedir. Eğer anneleri bir Gürcü prenses ise ki bu mümkündür, o onları kurtarmayı başarabilir. Bu durumda şüphe yoktur ki Gürcistan'a, belki de Andronikos'un Normanlara karşı hazırladığı gemilerden biriyle, deniz yoluyla kaçtılar. Gürcü kraliçesi Thamar, onların yakın akrabasıydı, Panaretos'a göre halalarıydı.<sup>64</sup> Kaçaklar, Gürcistan'a Thamar'ın yönetiminin ilk yıllarında ulaştılar, 1178'de Thamar babası III. George (Giorgi)'un idaresinde yer almaktaydılar ve 1184'te tek hükümdar o oldu.<sup>65</sup>

Gürcistan'daki iki prensin hayatları boyunca 1204'e kadar Trabzon'a karşı yapılan sefere katılıp katılmadıkları hakkında herhangi bilgiye sahip değiliz. O zamanlar bildiğimiz kadarıyla Aleksios 22, kardeşi David ise 20 ya da 21 yaşındaydı. Çocuklukları ve gençlikleri Thamar'ın maiyetine geçti. Onlar Gürcistan'da tahsil görmüş ve askerî eğitimlerini burada almışlardır. Ana dilleri Gürcüce olmuştur. Onlar, bu kadar erken yaşta ayrıldıkları ülkelerinin dillerini anlayabilmeleri için muhtemelen bazı Yunanlılar onlara katılmışlardı.<sup>66</sup> 1204'e kadar iki Komnenos prensin dil ve eğitimin yanı sıra siyasî hayalleri tamamen Gürcü idiler ki bunlar Thamar'nın

<sup>61</sup> Brosset, *Histoire de la Géorgie*, I, 464 – 465.

<sup>62</sup> M. Panaretos, ed. Lambros, §1, s. 66: 1204'te Aleksios ἐπὶ ὧν κβ'.

<sup>63</sup> Finlay, *a.g.e.*, IV, 317-318 ve n. 1 s.318. W. Fischer, 'Trapezunt und seine Bedeutung in der Geschichte,' *Zeitschrift für Allgemeine Geschichte*, III (1886), 23. Yukarıya bakınız.

<sup>64</sup> Panaretos, ed. Lambros, §1, s. 266. Thamar'ın Komnenos hanedanlığı ile akrabalığı kesin bir şekilde kurulamamıştır; bu yüzden Panaretos'un Thamar'a Aleksios ve David'in baba tarafından halaları olarak atıfta bulunması tamamıyla kesin değildir.

<sup>65</sup> Bkz. Allen, *a.g.e.*, s. 103.

<sup>66</sup> Bkz. Kunik, *a.g.e.*, ss. 726-727.

yansımalarıydı. 1204'ten önceki dönemde Aleksios ve David'in Bizans tahtıyla ilgili ciddi hayaller kurduklarını varsaymak neredeyse imkânsızdır, onlar Thamar'ın yayılmacı dış siyasetinin bir parçası olmaya, onun plan ve emirlerini izlemeye zorlanmışlardı. Ve onun planları Konstantinopolis'e kadar uzanmamıştı. Böyle cüretli bir atılım için ne yeterli parası ne de yeterli askerî birliği vardı. Onun pratik bakış açısına göre böylesi bir sefer faydasızdı.<sup>67</sup> Fakat o zamanlar Bizans'ı yöneten Angelos'a karşı yaklaşımı dostça olamazdı; Komnenos'a olan akrabalığı nedeniyle soylarının Angelos tarafında tahttan indirilip yok edildiğini unutamazdı. Bu olay ilişkileri daha da gerginleştirdi.

Dindar düşünceli olduğundan Thamar sadece kendi ülkesindeki değil aynı zamanda tüm Yakın Doğu'daki kilise ve manastırlara yardımda bulunma alışkanlığına sahipti. Yardım kuruluşlarına bağışları cömertçeydi. Bir Gürcü *Synodikon*'una göre, uzaklardan gelen odaları yanmış bazı keşişler onun huzuruna çıkmış ve 20 ducat ile her biri 20 ducattan fazla edecek iki haça ek olarak bir sulama kanalını tamir etmek, bir değirmen ve bir bostan kurmak için de 20 altın para (*perpers*) almışlardı.<sup>68</sup> Bir keresinde Antiokh yakınındaki Karadağ'dan, Kıbrıs Adası'ndan, Athos Dağı'ndan ve başka yerlerden gelen, Thamar'ın daha önce de bağış yaptığı keşişler her zamanki gibi bağış almaya gelmişlerdi. Thamar onları hoş karşılamış, bir Gürcü kronik yazarına göre onlara "melek gibi", cömertçe davranmış ve isteklerini bolca karşılamıştı. Sonuç olarak, uzak yerlerden gelen bu keşişlere hem kendileri, hem de başka manastırlara dağıtılmaları için bol miktarda para vermişti.<sup>69</sup> Thamar'a giderken ve dönerken keşişlerin yolu Konstantinopolis'ten geçmek zorundaydı. Geldiklerini duyan imparator III. Aleksios Angelos, Thamar'ın hediyelerine el koydu. Bir Gürcü *Synodikon*'una göre, Thamar tarafından gönderilen hediyeler "kaba ve kötü ruhlu adamlar nedeniyle yerine ulaşmamıştı".<sup>70</sup> Aleksios Angelos'un bu davranışına sinirlenen Thamar, Gürcü kronik yazarına göre, keşişlere daha büyük bir meblağ gönderdi.<sup>71</sup> Aleksios'un bu saldırgan tavrı Thamar'ın Trabzon seferine girişmesi için iyi bir bahane oldu.

Çağdaş bir Gürcü kaynağı<sup>72</sup> tarafından söylenmiş olan bu bölüm, 1203 Temmuz'undan önce gerçekleşmiş. 18 Temmuz'da Haçlılar, Konstantinopolis'i ilk kez ele geçirip, şehri bırakıp devlet hazinesi ve mücevherleri de alarak kaçan III. Aleksios Angelos'u azlettiler; muhtemelen bu hazinelerin arasında Thamar'ın Doğulu keşişlere verdiği ve Aleksios'un el koyduğu bağış ve hediyeler de vardı. III. Aleksios'un kardeşi II. Isaakios Angelos tahta çıkartıldı ve oğlu IV. Aleksios ise kral naibi olarak atandı. Fakat birkaç ay sonra başkentte bir isyan patlak verdi ve 1204'ün başında görevden alınan III. Aleksios'un yerine damadı Aleksios Dukas Mourtzoufulos imparator ilan edildi. II. Isaakios ve IV. Aleksios azledildiler ve kısa süre sonra korkunç bir ölümlerle yüzleştiler. Başkentten kenar mahallelerinde kamp kuran Haçlılar, kendileri için şehri

<sup>67</sup> Kys. Kunik, *a.g.e.*, s. 726.

<sup>68</sup> Djanashvili, *Kartlis Tzkhovreba*, s. 141.

<sup>69</sup> Brosset, *a.g.e.*, I, 464.

<sup>70</sup> *Aynı yerde*.

<sup>71</sup> Brosset, *a.g.e.*, I, 465.

<sup>72</sup> Bu bölüm tarihsel bir gerçektir, bu nedenle Bartholomaei ile aynı fikirde değilim (*a.g.e.*, s. 57). Gürcü tarihçisinin iddia ettiği sebep, sadece dar görüşlü bir Gürcü rahibinin icadıdır.



zapt etmeye karar verdiler. 13 Nisan 1204'de Konstantinopolis Haçlıların gücüne yenik düştü, Bizans İmparatorluğu yerine Latin İmparatorluğu kurulmuş oldu.

Böylece Konstantinopolis Haçlılar tarafından ilk kez 18 Temmuz 1203'te ikinci kez ise 13 Nisan 1204'de ele geçirilmişti. Aleksios Komnenos Trabzon'u Nisan 1204'de almıştı.<sup>73</sup> Tarihlere baktığımızda, Aleksios'un Trabzon'u alışının Konstantinopolis'in 13 Nisan 1204'de düşüşünün bir sonucu olmadığını görürüz; Gürcistan'da Bizans'ın başkentinin ikinci kez düşüşünü haber alıp, bir sefer düzenleyip Trabzon'u alacak yeterli zaman yoktu.<sup>74</sup> Daha büyük olasılıkla Thamar Konstantinopolis'in, III. Aleksios Angelos'un tahttan indirilip yerine kör kardeşi II. Isaakios'un getirilmesiyle sonuçlanan, 18 Temmuz 1203'deki düşüşünün, bağışlarının çalınmasının intikamını alma planları için hayırlı bir iş olduğunu düşünmüştür. Konstantinopolis'in ilk düşüşü sefere çıkılması için belki de bardağı taşıran son damla olmuştu. Angelos'u taciz etmek isteyen Thamar, Konstantinopolis'teki merkezî yönetim ile bağları çok zayıf olan Trabzon'u, saldırıya açık önemli noktaların en yakını olarak görmüş olabilir. Trabzon Seferi, Thamar'ın şahsî başarısıydı; seferi o düzenlemiş, başına da Aleksios Komnenos'u koymuştu. Küçük kardeşi David de seferde yer almıştı. Bartholomaei bu sefer için, 'Thamar'ın tüm döneminin en önemli icraatıydı, oldukça kazançlı getirisi olmuştu' der.<sup>75</sup> Fakat o anda kafasında imparatorluk kurmak gibi bir fikir yoktu. Trabzon'u alması için Aleksios'a Thamar tarafından tahsis edilen 'Gürcü (*İmeret*) askerlerden oluşan bir müfrezinin<sup>76</sup> büyük bir askerî sefer olduğunu göstermez; aslında bu girişim Thamar'ın genel yayılma politikasına bağlı bir çeşit cezalandırma seferidir.

Trabzon İmparatorluğu'nun kuruluşu ile ilgili bir başka soru karşımıza çıkmaktadır. Aleksios'un seferi Trabzon'a nasıl ulaştı? Bu denizden bir girişimle olamazdı. Thamar'ın zamanında Karadeniz kıyısında bir Gürcü limanı hemen hemen hiç yoktu, başkent Tiflis kıyıdan çok uzaktaydı. Aslında Mingrelia'daki Poti (Yunanca Fasis) limanı ve oranın yerel prensleri olan Dadiani, oldukça serbest bir özerkliğin keyfini sürüyor olmalarına rağmen, o zaman Thamar'ın güçlü ellerindeydiler. Fakat kraliçe tarafından Trabzon'a yollanan Gürcü heyeti Poti'den yelken açmış olmaları ihtimal dışıdır, hatta bu seferin denizden yapıldığına dair hiçbir kanıt yok. Panaretos açıkça Aleksios'un Gürcistan'dan yürüyerek (*ἐκστρατεύσας*) yola çıktığını açıklar. Aleksios tarafından ele geçirilen yerlerin isimleri listeleyen Gürcü kronik yazarı onları iyi coğrafi düzenle; Aleksios'un ilk önce Lazika'yı alıp daha sonra da Trabzon'a

<sup>73</sup> Bazı Gürcü soyuna ait kayıtlar Thamar'ın 1198'de Trabzon'u ya Andronikos'a ya da Andronikos'un oğlu Aleksios Komnenos'a verdiği gibi hatalı bilgiler içerir. Bu tarih hatalıdır ve Trabzon'un ilk hâkimi ne Andronikos ne de onun oğlu değildir ama onun torunudur. Bkz. Kunik, *a.g.e.*, ss. 789-791.

<sup>74</sup> Brosset (*Additions et éclaircissements*, s. 297) 'Thamar'ın 1204'te Konstantinopolis'in Haçlılar tarafından işgal edildiğini öğrenmesini ve Aleksios Komnenos'un Trabzon'u ele geçirmesine yardım etmesinin' yanlış olduğunu belirtir.

<sup>75</sup> Bartholomaei, *a.g.e.*, s. 57: 'c'est l'acte le plus important de tout son règne, si fécond en grandes choses.' O hatalı bir şekilde Panaretos'un Thamar'ın ve Bartholomaei'nin Komnenos olarak adlandırdığı Gürcü David'in Trabzon İmparatorluğu'nun kuruluşuna dayandırdığını belirtir. (s. 57) Panaretos, gördüğümüz gibi, İmparatorluğun kuruluşundan bahsederken Thamar'ın eşi olan David'den bahsetmez.

<sup>76</sup> Brosset, *Historie de la Géorgie*, I, 465: 'elle fit partir un détachement de soldats imers.'

ilerlediğini söyler, başka bir deyişle Trabzon seferi Lazika üzerinden yapılmış. Seferin Tiflis'ten Trabzon'a karadan sekiz günde yapıldığına dair bilgimiz var,<sup>77</sup> fakat hangi rotanın izlendiğini bilmiyoruz. Trabzon'a giden en iyi bilinen yol Garin-Theodosiopolis-Erzurum, (Arzen-i Rum = Romalılara ait bir bölge veya kale, Arap yazarların Kalikala dediği şehre bu isim XI. yüzyılda verildi.) yoludur. Thamar hakkında okuduğumuz ünlü bir şarkı şöyle der. Ben (Thamar) Erzurum'u aldım ve İsfahan'ı vergiye bağladım” Bu metin üzerinde Djanashvili şunu işaret eder: “Beşeri hafıza burada tarihi bir olaya işaret etmiştir: Gürcü birliklerin Trabzon İmparatorluğu'nu kurmak için Arzen (Erzurum)'e doğru ilerleyişi.<sup>78</sup> Bu akla yatkın hipoteze göre, Aleksios Trabzon'a güneyden ilerledi, Erzurum'dan gelen yolu izleyerek Lazika'yı güneyden kuzeye doğru geçti.

### ***Partio Romaniae ve Trabzon***

Haçlıların ele geçirdikleri yeni toprakların liderler arasında nasıl paylaşıldıklarını anlatan son derece önemli olan *Partio Romaniae* denilen bir belge maalesef tarihlendirilmemiştir. Bu paylaşım ilk Latin İmparatoru Baldwin'in 9 Mayıs 1204'te seçilmesinden birkaç ay sonra yapılmıştı. Makul bir şekilde paylaşım işinin 1204 sonbaharında, Ekim başlarında hazırlandığı sonucuna varabiliriz.<sup>79</sup>

Zaten Aleksios Komnenos tarafından alınmış ve bu yüzden artık Haçlılarca eski Bizans İmparatoruna ait sayılmayan Trabzon, *Partio Romaniae*'de bahsedilmemektedir. Aleksios'un kardeşi David daha sonra da göreceğimiz gibi, 1205'te Trabzon'un batısına kadar, Pontus Heraklea gibi, toprakların ele geçirilmesiyle sonuçlanan, başarısı geçici olan bir askerî sefere çıkmıştı; fakat 1204 yılında henüz başlamamış olduğundan David'in 1205'de ele geçirdiği topraklar *Partio*'ya dâhil edilmemiş ve Latin imparatoruna tahsis edilmemişti. Bahsedilen bölgeler aşağıdaki gibidir: “Bukellarionluların ve Paphlagonialıların eyaleti, Oinaion, Sinope ve Pabrei eyaletleri.”<sup>80</sup> Yüzyıllarca Bizans İmparatorluğu ile bağı olduğu halde *Partio*'ya dâhil edilmeyen bir başka bölge ise Kırım'daki Bizans sömürgeleriydi yani, Kherson ile Kırım Yarımadası'nın güney sahilleri boyunca uzanan yerler. Birkaç yıl önce de göstermeye çalıştığım gibi yaklaşık 1198 veya belki de 1192 ile 1198 arasında Kırım'daki Bizans'a ait yerler zaten imparatorun kontrolü dışındaydı ve Trabzon'a bağlıydı; bu sebeple de 1204'teki belgeye onların dâhil edilmeyişleri şaşırtıcı değildir.<sup>81</sup>

<sup>77</sup> Bkz. W. Tomaschek, ‘Zur historischen Topographie von Kleinasien im Mittelalter,’ *Sitzungsberichte der K. Akademie der Wissenschaften in Wien*, Phil.-hist. Classe, CXXIV (1891), 81.

<sup>78</sup> Danashvili, *Kartlis Tzkhovreba*, ss. 184, 186.

<sup>79</sup> Bu belgenin tarihlendirmesi hakkında bkz. W. Heyd, *Histoire du commerce du Levant au moyen-âge*, tr. F. Raynaud, I (Leipzig, 1923), 269 ve n. 2. E. Gerland, *Geschichte des lateinischen Kaiserreiches von Konstantinopel*, I (Hamburg v. d. Höhe, 1905), 29-30.

<sup>80</sup> G. L. Fr. Tafel et G. M. Thomas, *Fontes rerum austriacarum*, Zweite Abtheilung, *Dipomata et acta*, XII, 1 (Vienna, 1856), 476: ‘Provinta Paflagonie et Vucellarii. Provincia Oenei et Sinoii et Pabrei.’ Pontus şehirlerinin ikinci isimleri, *Pauraé* veya *Puraee* [Bafra ç.n.] anlamına gelmektedir.

<sup>81</sup> Bkz. A. Vasiliev, *The Goths in the Crimea*, Materyal Kültür Tarihi Devlet Akademisi'nin açıklamaları) *Izvestija*'da, V (Leningrad, 1927), 273-281 (Rusça). Bu çalışmanın İngilizce yayını yakında Amerika Mediaeval Academy tarafından yayımlanacaktır.

Maalesef Kırım'ın Trabzon'a ne zaman ve nasıl bağlandığına dair bir bilgimiz yok, fakat muhtemelen bu bağ, Trabzon'un Konstantinopolis'ten derece derece kopuş döneminde olmuştur, böylece Aleksios Komnenos Trabzon İmparatorluğu'nu kurduğunda, Kırım'ı da dâhil etmişti. Trabzon imparatoru, hem Kırım Gothiasının hem de Kherson'un hükümdarı haline gelmiştir.

### **David Komnenos'un Askerî Başarıları ve Latin İmparatoru'nun Vasallığına Girişi (1205-1206)**

Nisan 1204'te Aleksios, Trabzon'u görünüşe göre güçlü bir direnişle karşılaşmadan aldı. Kardeşi David de yanındaydı.

İki kardeşin karakteri açıkça farklıydı. Trabzon'u aldıktan sonra Aleksios, Thamar'ın orijinal fikirlerine uygun olarak daha fazla yayılmak niyetinde değildi, o hep Trabzon'da ya da civarında kaldı. Çağdaş bir kaynak (Niketas Khoniates) onu Argonat seferinin mitolojik bir üyesi olan, Herakles'e su bulmak için Mysia kıyılarına çıkan Hylas ile karşılaştırır ve Hylas'ın güzelliği Naiadlar tarafından kuyudan aşağıya çekildi ve bir daha asla görülmedi.<sup>82</sup> Geçen zamanla Aleksios her türlü tutkulu girişimden elini çekmiş kendini uzak ve Hylas gibi 'görünmez' yapmıştır.

Bu arada enerjik ve aceleci kardeşi David, batrya doğru büyük ölçüde sahil boyunca saldırıya geçmişti.<sup>83</sup> Kendisini Aleksios'un selefi ve habercisi<sup>84</sup> olarak tanıttı birkaç Gürcü paralı asker kiraladıktan sonra, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, büyükbabası Andronikos'un bir dönem yöneticiliğini yaptığı ve Komnenos ailesinin bir temsilcisi olan David'in yolunu açtığı Karadeniz'e girdi. David, sırasıyla gelişen bir ticaret şehri olan Kerasunt [Giresun ç.n.], önemli bir şehir, belki de Andronikos'un<sup>85</sup> eski yerleşim yeri olan Oinaion (Onio, Honio, Oeneum, Lanio [Ünye ç.n.])<sup>86</sup> ile Trabzon İmparatorluk donanması için gözde bir istasyon ve İmparatorluğun kalelerinden biri olarak Trabzon'un en bilinen limanı haline gelecek olan Limnia'yı (Liminia, Limona, Liminia) aldı.<sup>87</sup> Limnia'dan sonra Samsun'u (Amisos, Aminosos, Simisso) ve aynı zamanda Andronikos'un ikinci ikamet yeri olma ihtimali bulunan

<sup>82</sup> Bir Yunan atasözü 'Τλαν κρωγύσειν' der, anlamı 'boşuna, duyulmadan çağırmak.' Hylas hakkında bir makaleye bkz. Pauly-Wissowa, IX (1916), coll. 110-115.

<sup>83</sup> Eğer Niketas Khoniates'in Theodore Laskaris hakkındaki aşırı övgülerini doğru şekilde anladysam David, 'Nikealı gerçek David'in yerine 'hatalı olarak takma isimli David' kadmsı bir 'gölgede yetişen genç', 'Pontus kıyılarında atılan bir delikanlı', 'denizin dalgasıyla atılan gemi enkazı vb. gibi' temsil edilir. Sathas, *Bibl. Graeca, medii aevi*, I (Venedik, 1872), 119, 126. W. Miller (*a.g.e.*, s. 18) Bu metin Aleksios'a atıfta bulunur ve ben onun David'e göre daha özgü göründüğüne katılıyorum. Ama Niketas İncil'den David'in adını kullandığından dolayı muhtemelen aklında Aleksios'tan çok David Komnenos vardı. Niketas'ın metinleri içinde Miller'in çevirisini kullanmaktayım. Ayrıca bkz. Meliarakis, *a.g.e.*, s. 75.

<sup>84</sup> Nic. Acom, s. 828: "πρόδρομος ἐκείνου καί προκήρυξ ἐγένετο."

<sup>85</sup> Bkz. yukarı.

<sup>86</sup> Oinaion'nun önemi ayrıca *Partitio Romaniae* a. 1204'te de gösterilmektedir, Bizim okuduğumuz: 'Provintia Oenei et Sinopii et Pabrei.' G. Tafel et G. Thomas, *Fontes rerum austriacarum. Diplomata et acta*, XII (Viyana, 1856), 476. Bkz. Tomaschek, *Zur historischen Topographie von Kleinasien*, s. 80.

<sup>87</sup> Limnia hakkında bkz. özel bir bölüm Th. Uspensky, *Outlines of the History of the Empire of Trebizond* (Leningrad, 1919), ss. 90-99 (Rusça). Tomaschek, *a.g.e.*, s. 80. Uspensky, Tomaschek'in çalışmasını kullanmadı.

Sinop'u da aldı. Daha sonra David, Kastamuni'da (şimdi Kastamonu) Gök Irmak kıyısındaki (Kızıl Irmağın bir kolu) Komnenosların atalarına ait kalenin yer aldığı Paphlagonia'ya girdi.<sup>88</sup> Paphlagonia'da Isaakios Angelos döneminde (1185-1195) kendisini Aleksios Komnenos olarak tanıtan bir şahıs, sahte bir Aleksios, taht üzerinde hak iddiasıyla ortaya çıktı ve birçok bölgeyi gücü altında toplamayı başardı, fakat en sonunda Isaakios'un generali Theodore Khumnos tarafından öldürüldü.<sup>89</sup> Böylece Paphlagonia David'i karşılamaya hazırды. Burada halktan kişileri askere alarak birliklerini güçlendirdi.<sup>90</sup> Batıya doğru sürekli kıyıyı takip eden başarılı ilerleyişiyle Kytoros'u (Cytoro, şimdi Kidros); önemli bir limanı olan Amastris'i (Amastra, Samastro) ve son olarak çok gelişmiş ticarî bir kale olan Pontus Heraklea'sı, (*Ἡρακλεία ἢ Ποντική, ἢ Πονθηρακλεία*) Türkçe'de Ereğli veya Bendereğli olan Ponterakhi'yi) ele geçirdi. Pontus ve Paphlagonia bölgesi artık tamamen David'in elindeydi.<sup>91</sup> Heraklia, büyük emelleri için bir sınır olmazdı. Oradan, Marmara Denizi'ndeki Nikomedia Körfezi'nde bulunan Nikomedia'yu ele geçirmesi için genç ve tecrübesiz generali Synadenos'u yolladı. Latinler tarafından yakın zaman önce terkedilmiş olan Nikomedia, o zamanlar Nikaea İmparatorluğu'nun bir bölümünü oluşturuyordu. Fakat W. Miller'in söylediği gibi, Nikomedia'nın kaybına razı olmayacak olan—"Synadenos, kendisinden daha yetenekli olan Laskaris'in dengi değildi",<sup>92</sup> o Nikomedia'nın kaybına usulca boyun eğmeyi reddeder. Theodore Laskaris, Synadenos'u kolay ve bildik bir rota izliyor olduğuna inandırırken, askerlerini sapa ve zorlu bir geçitten aşırıp Synadenos'u şaşırttı ve hücumu kalktı; Synadenos sefil bir serçe gibi "kanatlarını boş yere çırparak"<sup>93</sup> Theodoros'un esiri oldu. Bu yenilginin üzerine David, Heraklea'yu topraklarının batı sınırı olarak kabul etmek zorunda bırakıldı.<sup>94</sup> Theodoros ile David arasındaki bu çatışma

<sup>88</sup> Nicephori Bryennii lib. II, 26: '(Aleksios Komnenos) *περί δέ τήν Κασταμόνα γενόενος ἐπεθύμησε τήν τού πάππον οἰκίαν ἰδεῖν*' Bonn., p. 93). Cedrenus, II, 622: '*έν Παφλαγονία κατά τήν Κασταμόνα οἶκος δέ ἡ Κασταμών τού Ἰσαακίου μεγίστρον τού Κομνηνοῦ*' bkz. Chalandon, *Essai sur le régime d'Alexis Ier Comnène* (Paris, 1900), s. 21.

<sup>89</sup> Nic. Chon., s. 533. Bkz. Fallmerayer, *a.g.e.*, s. 66. Cognasso, *Un imperatore bizantino della decadenza. Isacco II Angelo* (Roma, 1915), s. 39.

<sup>90</sup> Nic. Chon., s. 828: 'ὁ δ' ἐκ Κομνηνών Δαβίδ στρατολογήσας Παφλαγόνας, καί οἱ τήν Ποντικήν οἰκοῦσιν Ἡράκλειαν καί μοίραν μισθωσάμενος Ἰβήρων τόν πίνωντων τού Φάσιδος.'

<sup>91</sup> David tarafından ele geçirilen şehirlerin doğru listesi ve en önemli detay çağdaş Gürcü Anonim tarafından verilmiştir. Bkz. Brosset, *Histoire de la Géorgie*, Gürcü Anonim işgal sıralarına göre şehirlerin isimlerini düzenli şekilde verir. Bu kaynakta sadece Kerasunt yanlış yerleştirilmiştir; Sinope ve Kytoros (Cythora) arasında yere gelecek, o Trebizond ve Oinaion arasına eklenmelidir. Bu şehirlerin tümü hakkında bkz. Tomaschek, *a.g.e.*, ss. 76-81. *Nic. Chon.*, s. 842 (O, Oinaion ve Sinope'un isimlerini verir). Gürcü kronik yazarı ve Niketas ayrıca David'in Pontus'u ve Paphlagonia'yu işgalinden bahseder. *Georgii Acropolitae Historia*, §7; ed. Bonn., s. 14; ed. Heisenberg, I (1903), 12: '*Παφλαγονίας δέ πάσης ἐγκρατής ἦν Δαβίδ, ἀδελφός ὢν Ἀλεξίου τού τῆς Τραπεζούντος κρατήσαντος*' Anonim, Sathas, VII, 453. Ephraemius, ed. Bonn., s. 304, 1.7522: '(ἡρχε) Δαβίδ Κομνηνός Παφλαγονίας ὅλης.'

<sup>92</sup> W. Miller *Trebizond, The Last Greek Empire* (Lonra, 1926), s. 16.

<sup>93</sup> Nicetas Choniates, *Panegyric of Theodore Lascaris*, Sathas, *Bibl. Graeca medii aevi*, I (Venedik, 1872), 116: '*τόν μὲν στρατηγούντα μείρακα, ὅσα καί στρονθίον λεληκός οἰκτρὸν καί μάτην περηνίζον συνείληφας.*'

<sup>94</sup> Nic. Chon., s. 828: '*καί τόν Δαβίδ μὴ περαιτέρω προίεναι τῆς Ποντικής Ἡρακλείας παρέπεισε.*' Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, s. 61. Finlay, *a.g.e.*, IV, 322 – 324. Sathas, *a.g.e.*, I, 115-116. Ayrıca bkz.. 'A. Μηλαράκης, 'Ιστορία τού Βασιλείου τῆς Νικαίας...

büyük bir ihtimalle 1205’de cereyan etti.<sup>95</sup> Bury şöyle der: “Komnenos’lar, Nikaea imparatorlarıyla ortak düşmanları olan ne Türklere ne de Latinlere karşı hiçbir zaman birlikte hareket etmediler.”<sup>96</sup> Kardeşinin ‘selefi ve habercisi’ olarak David o kadar çok yeri işgal etmişti ki Aleksios açıkça David’in başarılarını kullanarak onun yalnızlık politikasını bozdu. Yeni topraklar yönetiminde iki kardeş arasında paylaşıldı; Trabzon ve çevresine ek olarak Aleksios, batıda Oinaion ve Sinop’a kadar olan toprakları yani eski Pontus’u alırken David, Pontus Heraklea’sı ile Paphlagonia’nın yöneticisi oldu.<sup>97</sup> Gürcü kronik yazarı vatansever bir aşkla, Gürcü kuvvetleri tarafından alınan bütün şehirler ve eyaletleri saydıktan sonra Thamar’ın, bunları akrabası Aleksios Komnenos’a verdiğine hükmeder.<sup>98</sup> Bizans vilayet yönetiminin bakış açısından, Aleksios ve David’in sahip oldukları yerler Trabzon’un başkenti ile birlikte Khaldia thema bölgesini, Amisos-Samsun ile Armeniakon themasını, Sinop ile Paphlagonia’yı ve Pontus Herakleası ile birlikte Bukellarion’u kapsamaktaydı.

Laskaris açıkça David’i Heraklea’ya dönmeye zorlamakla tatmin olmamıştı. Onu hâlâ daha Doğu’ya itmek istiyordu. Muhtemelen 1206 baharında<sup>99</sup> Laskaris, David’i Heraklea’dan atmayı kararlaştırmıştı; Heraklea yakınlarında okçuları ve savaşa yakın ruhu<sup>100</sup> ile meşhur bir şehir olarak Heraklea için tehdit oluşturan Plousias’ı David’den koparmayı başarmıştı. Niketas Khoniates’e göre, Laskaris Heraklea’yı alıp David’i bozguna uğratacağı, daha sonra Laskaris’in gerisinde Nikomedia’yı ele geçiremedi ve böylece Theodoros’un dikkatini Heraklea’dan ayıran Latinlerle anlaşmaya varamadı. Fakat Latinler kısa süre sonra yeni bir Bulgar işgali gerçekleşmeden Avrupa’ya geri döndüler. Latinlere yardımlarından dolayı teşekkür olarak David, gemiler dolusu mısır ve domuz etini Konstantinopolis’e gönderdi. Aynı zamanda Latinlerden Laskaris ile olan yazışma ve anlaşmalarda kendisinin özne olmasını ve topraklarına Latin bölgesi olarak bakmalarını istedi.<sup>101</sup> ‘Bunun esas sebebi itibarı bir Latin sömurgeliğini Nikaea İmparatoru’nun ilhakına tercih ediyor olmasıydı.’<sup>102</sup> 1205 başlarından beri Bulgar baskısı altındaki Latinler bütün Küçük Asya’yı terk etmiş, sadece Pegai şehrinde bir garnizon bırakmışlardı, David, bir süre Latinlerin yardımına pek güvenemedi.<sup>103</sup>

---

(Atina, 1898), ss. 44-45. E. Gerland, *Geschichte des lateinischen Kaiserreiches von Konstantinopel*, I (Hamburg, v. d. Höhe, 1905), 103-104. A. Gerland, *The Lascarids of Nicaea* (Londra, 1912), s. 75. W. Miller, *a.g.e.*, ss. 16-17.

<sup>95</sup> Bkz. Gerland, *a.g.e.*, s. 104, n. 1.

<sup>96</sup> Gibbon (Bury), VI, 420, n. 24.

<sup>97</sup> Nicet. Chon., s. 844: ‘ὁ μὲν (David) τὴν κατὰ Πόντον, Ηράκλειαν καὶ Παφλαγόναν διείπεν, ὁ δ’ Ἀλέξιος Οὐναίον τε καὶ Σινωπέον τῆς πόλεως καὶ Τραπεζούντος αὐτῆς τὴν δυναστείαν περιεζώννυτο.’

<sup>98</sup> Brosset, *Histoire de la Géorgie*, I, 465.

<sup>99</sup> Bu tarih hakkında bkz. Gerland, *a.g.e.*, s. 107 ve n. 4.

<sup>100</sup> Nic. Chon., s. 844: ‘τῆς μὲν Πλουσιᾶδος ἐπέβη καὶ τῆς πρὸς Δαβίδ φίλιας ἐκείνην ἀπέστησε, τοξότιδα πᾶσαν οὖσαν καὶ μάχιμον.’ Plousias hakkında bkz. Th. L. F. Tafel, *Symbolarum criticarum geographiam byzantinam spectantium partes duae*. Sonraki bölümler, *Abhandlungen der Hist. Classeder K. Bayer. Ak. Der Wissenschaften*, V (1849), Dritte Abtheilung, 102 (çıklama, 48). Tafel et Thomas. *a.g.e.*, Dipl. Et açta. 1 Theil. S. 475, n. 5. Gerland, *a.g.e.*, s.107.

<sup>101</sup> Nic. Chon., ss. 844-845.

<sup>102</sup> W. Miller, *a.g.e.*, s. 17.

<sup>103</sup> Bkz. Gerland, *a.g.e.*, s. 107.

Fakat üç yüz kişilik Latin desteğine güvenen David, düşmanlığı yeniden uyandırdı. Sangarios Irmağı'nı geçti (günümüzde Sakarya), Laskaris'e bağlı olan bazı köyleri yağmaladı ve kendisinden ayrılan Plousias'ı kötü bir biçimde cezalandırdı; birkaç yerliyi rehin alıp hapse attı. Birkaç gün sonra da geri çekildi. Ama düzlükten engebeli araziye geçen Franklar, Laskaris'in generali Andronikos Gidos tarafından "Nikomedia'nın Sarp Geçitlerinde"<sup>104</sup> aniden şaşırtılarak yenilgiye uğratıldılar. Sağ kalanlar dağlarda Andronikos tarafından yakalanarak katledildiler: Öyle ki David'e haber vermesi için neredeyse bir kişi sağ bırakılmıştı.<sup>105</sup> "Nikomedia'nın sarp geçitleri" sözünden yola çıkarak Niketas Khoniates Laskaris'in sarp geçitleri asma geçitlere çevirdiğini yazar.<sup>106</sup>

### Samsun Sabbas'ı

Trabzon İmparatorluğu'nun başlangıç tarihine devam etmeden önce, ben de dâhil, birçok tarihçiyi şaşırtan uzun süreli tarihsel bir hatayı nihayet ortadan kaldırmalıyım. Bizans kaynakları Theodoros Laskaris'in Nikaea'daki yönetiminin en başında Bizanslı rakipleri arasında Sampson ve çevresinin yöneticisi olan belli bir Sabbas'ın varlığını rapor eder.<sup>107</sup> Sabbas'ın Karadeniz'deki şehri Sampson, ki her zaman Amisos veya Samsun diye anılmaktadır, Sabbas yönetimindeyken Aleksios ve David'in topraklarında yabancı topraklarla kuşatılmış bir bölge oluşturarak, onların Karadeniz'in güney sahilindeki topraklarının bütünlüğünü bölmüştü. Sabbas'ın, yukarıda bahsettiğimiz gibi, David tarafından alınan Amisos'u (Samsun) nasıl ve ne zaman aldığı ve Theodora'nın yönetimi ilk veya ikinci yılındayken ve henüz sağlamlaşmamışken, kuzeydoğuya doğru bu kadar uzağa bir sefer düzenlemeye nasıl cüret ettiği tarihçiler için her zaman bir bulmaca olmuştur. Şimdi G. De Jerphanion'un harika makalesi sayesinde bu tarihsel bilmece tamamen çözülmüştür.<sup>108</sup> Sabbas'ın Sampson'u, Küçük Asya'nın batı kıyısında, zarif Helenistik yapılarıyla ünlü antik bir Priene şehri olan Miletos'un karşısında yer alan bir şehirdi. Miletos'a bakan, Meander Nehri ağzının öbür tarafında, bir zamanlar körfez olan alüvyonlu ovanın karşısında, eski uygarlıkların Mycale, bugün Türklerin ise *Samsun Dağı* dediği bir dağ bulunmaktadır. Güney yamacının eteklerinde, Meander'in esas yatağına oldukça yakın, Miletos'un yaklaşık 16 km. ötesinde Priene ve Aeropolis'in kalıntıları vardır. Antik şehrin yerini ise *Samsun Qalé* yani Samsun Kalesi denilen perişan bir köy almıştır.<sup>109</sup> Kısaca Sabbas'ın Sampson'unun Karadeniz kıyısındaki Samsun ile hiçbir ilgisi yoktur ve Trabzon tarihinden çıkarılmalıdır. Bu önemli detayı açıkladığı için G. De Jerphanion'a

<sup>104</sup> Nicetas Chon., s.845: 'ἐπελθόντος δ'αυτοῖς ἀπροόπτως περὶ τὰς τῆς Νικομηδείας Τραχείας' Ἀνδρονίκου τοῦ Τίδου.'

<sup>105</sup> Nic. Chon., s. 845. Ayrıca Panegyric, Sathos, a.g.e., I, 126-127.

<sup>106</sup> Sathas, I, 126: 'τὰς παραείας πορείας εἰς τροχιάς εὐθείας διατιθέμενος'. Bkz. W. Miller, a.g.e., s. 18.

<sup>107</sup> Bkz. Georg. Acrop., Hist. VII, ed. Bonn s. 14; ed. Heisenberg, I, 12: ἕτερος δὲ Σάββας τοῦπικλήν τοῦ ἄστεος ἐδέσποξε τοῦ Σαμψών μετὰ καὶ τῶν πλησίον τυχερόνων αὐτό.' Ephraemius, S. 304, II. 7518-7519.

<sup>108</sup> G. De Jerphanion S. I. Σαμψών et 'Αμισός. 'Une ville à déplacer de neuf cents kilomètres,' *Orientalia Christiana Periodica*, I (Roma, 1935), 257-267.

<sup>109</sup> G. De Jerphanion, a.g.e., ss. 265-266.

borçluyuz. 1205'te Aleksios ve David'in işgal ettiği topraklarda süreklilikleri kesintiye uğramamış olmasına rağmen varlıkları kısa sürmüştür.

### Theodoros Laskaris'in David'e Karşı Kazandıği Zafer

David'in mütteliklerinin yenilgisinden sonra, Heraklea'daki durumu yine tehlikeye girmişti. 1208 Eylül'ünde Balkan Yarımadası'ndaki Pamphylyon şehrine ki o zaman Latin İmparatoru Henry ve ordusu tarafından kuşatma altındaydı, elçiler gönderdi. Elçiler, Theodoros Laskaris'e, eğer Henry, David'e yardım etmezse topraklarının elden gideceğini, sert bir şekilde, vurgulayarak bildirdiler. David'in bu çağrısına olumlu bir yanıt veren Henry, bazı birlikleriyle beraber hızlıca Konstantinopolis'e yöneldi, Boğaz'ı geçti ve Khalkedon'a ulaştı. Latin birliklerinin bu hareketiyle Laskaris, Heraklea'dan Nikaea'ya doğru geri çekilmek zorunda kaldı. Fakat bu manevra Latin harekâtının şimdilik sonuydu ve Henry bütün birlikleriyle Konstantinopolis'e geri döndü.<sup>110</sup>

Latin İmparatoru'nun askerî desteği David'in büyük planlarının nihaî çöküşünü sadece geciktirmişti. 1214'te Theodoros, Heraklea, Amastris, Kytoros, Kromna (Κρόμνα, Cromena, Comena, Comana)<sup>111</sup> ve bütün çevresini ele geçirmişti. Bundan bir süre sonra Sinop veya belki de Korambis Burnu (Caranbas, Türkçe'de Kerembe, Kerempeburun)<sup>112</sup> Sinop'un batısı, Küçük Asya'daki Komnenos topraklarının batı sınırı olmuştu.<sup>113</sup> Heraklea'da Theodoros kendi elçisi olan, bir İspanyol rahip ve bir mütercim olan Ephesuslu Piskopos Nikholas Mesarites'i kabul etti ki o Yunan Ortodoks ile Roma Katolik Kiliseleri arasındaki daha yakın görüşmeyi kurmaya çalışan Konstantinopolis'den gelmişti.<sup>114</sup>

### Sinop'un 1214'de Türkler Tarafından Fethi ve David'in Ölümü Aleksios ve Türkler

Theodoros Laskaris'in kıyı boyunca doğuya başarılı ilerleyişi sadece David ve Aleksios'un siyasî planlarını tehdit etmiyordu, aynı zamanda Laskaris'in Sinop'u alması halinde, Karadeniz'e açılan kapısını kaybedecek olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin daha fazla gelişimi için de büyük tehlike arz ediyordu. O zamanki Selçuklu Sultanı I.

<sup>110</sup> Henri de Valenciennes, *Histoire de l'Empereur Henri*, ed. M. N. De Wailly (Paris, 1872), ss. 335-336, §§551-554 (Villehardouin'in Wailly baskısında). Bkz Gerland, *a.g.e.*, ss. 159-160; 210.

<sup>111</sup> Kromna hakkında bkz. Tomaschek, *a.g.e.*, ss. 77-78.

<sup>112</sup> Korambis Burnu hakkında bkz. Tomaschek, *a.g.e.*, s. 78.

<sup>113</sup> Georgii Acropolitae *Hist.*, 11: *περιεγένετο δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος καὶ τοῦ τῆς Παφλαγονίας κρατοῦντος Δαυίδ, καὶ Ἡράκλειαν παρεστήσατο καὶ τὴν πᾶσαν περὶ τὴν χώραν καὶ τὰ πολίχνια* (ed. Heisenberg, I, 18). Anonim, Sathas, VII, 457. Ephraemius, ed. Bonn., s. 305, II. 7531-7537 (o *κῶτωρος* ve *κρόμνα* isimleri ekler). Bkz. Du Fresne Du Cange. *Historie de l'Empire de Constantinople sous les empereurs français*. XIII<sup>e</sup> siècle). Kys. Fallmerayer, *a.g.e.*, s. 92. Finlay, *a.g.e.*, IV, 326; o Laskaris'in Heraclae, Amastris ve Tios'u Karambis Burnu'na kadar olan tüm ülkeleri kendi ele geçirerek hükmettiğini söyler. Pakhimeris tarafından bahsedilen Tios şehri, Heraklea ile Amastris arasındadır (I, 312); bkz. Tomaschek, *a.g.e.*, 77-78. Gerland, *a.g.e.*, 246.

<sup>114</sup> Arsenius, 'XIII. yüzyılda Efes'in belli bir metropolitanının yayınlanmamış bir eseri,' *Cienija v obscestve ljubitelei duchovnago prosvescenija*, XXIX (Moskova, 1892), bölüm III, s. 49 sq.; 78 (Yunanca metin ve bir Rusça çeviri). W. Norden, *Das Papsttum und Byzanz* (Berlin, 1903), ss. 222-223.

İzzeddin Keykavus idi (1210-1219). Laskaris'in doğuya, Sinop'a doğru girişeceği harekâtı sezmiş olan Sultan, Karadeniz'e açılan bir kapı elde etme fırsatını kaçırmadı.

Elimizdeki kaynaklara bağlı olarak değerlendirebileceğim kadarıyla, Türklerin Sinop'a karşı harekâtı iki bölümden oluşmuştu: Türklerin Sinop'u ilk kez ve de ikinci kez fethetmesi. Sinop iki kez ele geçirilmemiş olsaydı kaynakları açıklamak ve birleştirmek kesinlikle mümkün olamazdı.<sup>115</sup>

1214 yazında veya sonbahar başlarında Sinop açık bir şekilde Türkler tarafından aniden ele geçirilmiş ve David öldürülmüştü. Buna dayanak olarak XIII. yüzyılda yaşamış Suriyeli Hıristiyan bir kronik yazarı olan Gregory Abu'l-Farac veya Bar Habreus'un kısa kayıtlarını kullandım: O şöyle der: "Hicri 611'de (13 Mayıs 1214-1 Mayıs 1215) Sultan İzzeddin Keykavus Pontus Denizi kıyısındaki Sinop'u aldı ve yöneticisi Kir-Aleks'i öldürdü".<sup>116</sup> Abu'l-Farac, David'in değil Aleksios'un öldüğünü söyleyerek hata yapmıştır; elbette Suriyeli tarihçi Trabzon'un ilk imparatoru Aleksios'un adına, o dönemde Sinop'un gerçek yöneticisi olan kardeşi David'in adından daha fazla aşınaydı. Fakat 1214'den sonraki kayıtlarda David'in adının hiçbir yerde geçmemesinden dolayı, Sinop'un ilk Türk fethinde, ölenin David olduğu sonucuna kesin olarak varabiliriz. Bu, daha önce de belirttiğimiz gibi ya 1214 yazı ya da sonbaharının başlarında meydana gelmiştir.

Sinop çevresinde sonraki gelişmeler hakkında Pers tarihçi Nasraddin Yahya İbn Muhammed ya da annesinden aldığı soyadıyla İbn Bibi tarafından derlenmiş olan çok önemli ve detaylı açıklamalar var elimizde. İbn Bibi XIII. yüzyılda Türkiye Selçuklu Sultanlığı'nda yaşamış; Sultan I. Alâeddin Keykubat'ın (1219-1236) genç bir çağdaşı olmuştur, o Sultan'ın haleflerine bağlı olarak önemli görevlerde bulundu ve 1272'de öldü. Çok iyi bilinen eseri *Selçukname* Sinop'un fethedilmesiyle hemen hemen çağdaş bir kaynaktır; ayrıca Sinop'a karşı düşmanlık olaylarının yakınında, Konya'da Rum Sultanlığı'nda yaşayan yazar, o dönemin olaylarını çok iyi biliyor olmalıydı.<sup>117</sup> *Selçukname* XII. yüzyılın sonundan itibaren Selçuklu tarihini konu alır (1192).

İbn Bibi'nin detaylı anlatımına göre<sup>118</sup> 1214 yılında Sultan İzzeddin Keykavus'un döneminde Sivas'a Sinop bölgesinin korumakla görevli şeflerin elçileri geldi. Onlar, Kir-Aleksios'un (Trabzon imparatoru olan Kir Aleksios) kendi ülkesinin

<sup>115</sup> Bizans kaynakları Sinop'un kaybedilmesi hakkında sessizdir. Üç Doğu kaynağı vardır: bir Süryani, bir Arap bir de Fars. Bu kaynaklar hakkında aşağıya bakınız.

<sup>116</sup> Abu'l-Farac, Georgius Barhebraeus, *Chronicon Syriacum*, ed. ve çev. P. Bruns ve G. Kirsch (Leipzig, 1789), II, 469. Sinop'un fethinin 1214 yazında ya da sonbaharın başlarında olmasını ben yorumladım, çünkü (1) hicri 611 yılı 13 Mayıs 1214 başıydı ve (2) daha sonra göreceğimiz gibi, Sinop'un ikinci fethi 1 Kasım 1214'te oldu. Bruns tarafından yapılan bu metnin yanlış çeviri hakkında bkz. Fallmerayer, *a.g.e.*, ss. 94-95.

<sup>117</sup> İbn Bibi hakkında bkz. *Encyclopédie de l'Islam*, II, 391. A. Yakubovsky, 'Narration of Ibn-al-Bibi on the campaign of the Turks of Asia Minor upon Sudak, Polovtziens, and Russians at the outset of the thirteenth century, *Vizantiyski Veremennik*, XXV (1927-1928), 53-54 (Rusça). İbn Bibi'nin orijinal metni henüz yayınlanmamıştır; şimdiye kadar sadece bir Türkçe çevirisi ve kısaltılmış bir Farsça yayını mevcuttur. Onun el yazılı tam eseri sadece İstanbul'da bulunmaktadır. (Aya Sofya No: 2985).

<sup>118</sup> *Selçukname*'nin Türkçe versiyonunun Rusça çevirisini kullandım., P. Melioransky, 'Seljuknaméh as a source of the history of Byzantium in the twelfth and thirteenth centuries,' *Vizantiyski Vremennik*, I (1894), 632-637.



sınırlarını yasa dışı bir şekilde geçerek Sultan'ın topraklarının bir kısmını işgal edip Sinop'u aldığını bildiren mühürlü bir mektup getirdiler. Mesajı okuyan Sultan tedirgin olmuştu, fakat ziyaretçilerinin ziyafetteki neşelerine gölge düşürmek istemediğinden hislerini belli etmedi. Ertesi gün Sinop'u gören ve durumunu bilen birkaç kişiye sorular sormuştur. Onlar da Sinop'un ancak halka yiyecek konusunda baskı yapılırsa kuşatma yoluyla alınabileceğini fakat bölge yıkıma uğratılır ve denizden destek gelmezse şehrin kolayca ele geçirilebileceğini söylediler. Bir sonraki gün Sultanın birlikleri bölgedeydi. Bazı ajanları Aleksios hakkında bilgi toplamak için önceden göndermiş ve Sinop bölgesinden derhal haber getirmelerini emretmiştir. Ajanlar, Aleksios'un bu bölgelerde 500 atlı ile ava çıktığını ve hiçbir önlem almadan her gün arkadaşlarıyla açık havada içki âlemi yaptığını bildirdiler. Türkler, Aleksios'u eğlencesinin ortasında yakalayıp 'Tanrının koruduğu ordunun' (Türklerin) kampına getirdiler. Aleksios'un atlılarından bir kısmı öldürüldü bir kısmı ise esir alındı. Üçüncü gün Sultan Sinop'a ilerledi. Daha sonra Aleksios'un zincirleriyle şehrin yakınındaki imparatorluk çadırının önüne getirilmesini emretti. Tahta yaklaşan Aleksios "toprağı acizlik ve aşağılanma içinde öptü" ve Sultan da ona iyi davrandı. Sultan Sinop'u kuşatmak üzere yola çıktı ve Aleksios'un yandaşlarından birisini halkı teslim olmaya razı etmek üzere şehre göndermesine karar verdi. Ulak şehre girdiği zaman, "akılsız ve kötü niyetliler" aptalca bir cevap verdiler: "Aleksios'u ele geçirdiğinizi varsayalım. Yine de Aleksios'un Trabzon'da yetişkin yönetme gücüne sahip oğulları var. Onlardan birini kendimize yönetici seçeceğiz, fakat ülkemizi Türklere teslim etmeyeceğiz." Sinopluları ikna etmek için yapılan ikinci girişim de başarısızlıkla sonuçlandı. Çileden çıkan Sultan, Aleksios'a Sinop halkının önünde defalarca işkence yaptırdı. Yeni görüşmeler sonunda Sinoplular, Sultan eğer Aleksios'u öldürmemesi için yemin eder, ancak kendisini serbest bırakır, kendilerinin hayatını ve mallarını esirgeyip istedikleri yere gitmelerine izin verirse şehri teslim edeceklerini bildirdiler. Sultan bu şartları kabul etti ancak, şu şartları da önerdi: Aleksios vassalı olacak ve hazineye yıllık vergi ödeyecek ve dahası Sultan'ın ihtiyacı kadar asker gönderecek; ayrıca Sultan, Aleksios'u Sinop hariç Trabzon'un batısı<sup>119</sup> ile Trabzon ve Lazika bölgesinin yöneticisi olarak tanımaya ve ona iyi davranmaya söz verdi. Aksi takdirde merhamet gösterilmeyecekti. Sinop 1 Kasım 1214'de teslim oldu.<sup>120</sup> Sultan'ın bayrağı resmî olarak şehrin üzerinde dalgalanmıştır. Sultan, Sinop'a resmen girişinden önce Aleksios'un davet edildiği gecenin sonunda bir kabul töreni vermiştir. Törende Aleksios herhangi bir Türk soylusundan (bek) daha yüksek bir yerde oturdu. Daha sonra Sultan resmî olarak şehre girdi ve inceleme yaptı. Anlaşmaya göre Aleksios, Sultan'ın vassalı oldu. Anlaşmada aşağıdaki şartları okuruz: "Eğer muzaffer Sultan İzzeddin Keykavus İbn Keyhüsrev'i benim; yani, Kir Aleksios'un hayatını bağışlar, benim ve torunlarımın Sinop hariç Canita İmparatorluğu ve dâhilinde tüm bölgeler üzerindeki sahiplik haklarını tanırsa, Sultana yıllık olarak 12,000 altın, 500 at, 2,000 sığır, 10,000 koyun ve 50 parça hediye ve mücevher vergi ödemeyi kabul ederim." Belge imzalandıktan sonra, Sultan, Aleksios'a altın işlemeli bir kaftan ve bir

<sup>119</sup> İbn Bibi bu bölgeyi *Canita* olarak adlandırır.

<sup>120</sup> Cumartesi günü Cumadah II 26, Hicri 611 (Melioransky, *a.g.e.*, s. 635). M. Th. Houtsma, 'Over de Geschiedenis der Selduken van Klein-Azié,' *Verlagen en Mededeelingen der Kōninklijke Akademie van Wetenschappen*. Afdeeling Letterkunde, 3 Serie, IX (Amsterdam, 1893), 149: 1214. Gerland (*a.g.e.* s. 246, n. ) 8 Kasım 1214 tarihini verir.

tören şapkasından oluşan harika bir kıyafet ve ayrıca yaldızlı eyeri ile gemi bulunan iyi eğitilmiş ve bolca süslenmiş bir at armağan etti. Aleksios dışarı çıktığı zaman, Sultan'ın vassalı olarak törene katıldı; Sultan'ın ata binmesine yardım etti ve onun atının önünde yürüdü. Sonunda Sultan, ona ata binerek yanında yol almasını ve onunla sohbet etmesini emretti. Şenlikten sonra Sultan Aleksios'a şehirden istediği soyluları da alarak kendi ülkesine gitmesi için izin verdi. Onlar için hazırlanan gemilere binerek Trabzon'a doğru yola çıktılar.

Sinop'a gelince, kaçaklar şehre geri getirildi ve tarıma devam edebilmeleri için öküzler, tohumlar ve toprak verildi. Şehrin başkilisesi camiye çevrildi. Sultan'ın memurlarından birisi Sinop valisi olarak görevlendirildi; bir Türk garnizonu kuruldu, yeni bir yönetim başlatıldı ve surlardaki açıklar kapatıldı. Sultan daha sonra Sivas'a doğru yola çıktı.

Ben İbn Bibi'nin bu detaylı, canlı ve güvenilir kaydı ile XIV. yüzyılda yaşamış Arap tarihçi Ebu'l-Fida'nın yine aynı yıl, 1214'le ilgili, (Hicri 611 = 13 Mayıs 1214 – 1 Mayıs 1215) aynı olayları konu alan ve biraz da kafamızı karıştıran kısa bir metni birleştirmek istiyorum. Ebu'l-Fida'dan metnini aşağıdaki gibi çalıştım: “Bu yıl Türkler Giyaseddin Keyhüsrev'i öldüren İmparator el-Aşkari'yi ele geçirip, oğlu Keykavus ibn Keyhüsrev'e getirdiler. O da onu öldürmek istedi. Fakat ondan yüklü miktarda para ve Muhammedilerin hiçbir zaman eline geçmemiş olan şehirleri ve kaleleri alınca onu serbest bıraktı.”<sup>121</sup>

Bu kayıta İmparator el-Aşkari konusunda kesin bir belirsizlik var. Theodoros Laskaris'in Rum Sultanını çatışmaların birinde öldürdüğü söylentisini içerir.<sup>122</sup> Fakat Theodoros Laskaris Sultan tarafından hiç yakalanmamıştı, öyleyse el-Aşkari, Trabzon İmparatoru Aleksios'un (Komnenos) Ebu'l-Fida tarafından Arap formuna sokulmuş hali olabilir. Fallmerayer'in haklı olarak, Ebu'l-Fida için, belirttiği gibi, XIV. yüzyılda Suriye'de yaşamış bir Arap tarihçisine Laskaris ismi Trabzonlu Aleksios isminden daha yakın olmalıdır.<sup>123</sup>

Üç Doğulu tarihçi, Ebu'l-Farac, İbn Bibi ve Ebu'l-Fida'dan aldığımız bilgiler ışığında şu sonuçları çıkarabiliriz: 1214 yazı veya sonbaharı başlarında Sinop, Rum Sultanı İzzeddin tarafından ele geçirilmiş ve Sinop'un yöneticisi David Komnenos öldürülmüştü. Bu felaket haberi Trabzon'a ulaştığında, Aleksios önceki bocalamalarını unutarak, düşen şehre koşmuş ve geri almıştı. İzzeddin Sinop'a kararlı bir sefer düzenleyerek, Aleksios'u av partilerinin birinde yakalamış ve şehri kuşatmış, 1 Kasım 1214'te teslim almıştır. En sonunda Sultan, Aleksios'u yukarıda bahsedilen koşullarda Trabzon'a gitmesi için bırakmıştır. Bunun üzerine Trabzon İmparatorluğu İkonium veya Türkiye Selçuklu Sultanlığı'nın vassalı haline gelmiştir.

<sup>121</sup> Abulfeda, *Annales Muslemici, arab. Et latine*, ed. Reiske, IV, 252-254 (Arapça); 253-255 (Latince). Ayrıca *Recueil des historiens des croisades. Historiens orientaux*, I (Paris, 1872), 87.

<sup>122</sup> Georg. Acropol., 10 (ed. Heisenberg, I, 17). Bkz. Miliarakis, *a.g.e.*, s. 84.

<sup>123</sup> Fallmerayer, *a.g.e.*, ss. 96-98. Finlay onu izler (*a.g.e.*, IV, 326, n. 3); ayrıca bkz. Alice Hardner, *a.g.e.*, s. 83, n. 3, ve s. 87, n. 1. Kys. Meliarakis, *a.g.e.*, s. 130. Ayrıca XV. Yüzyıl Arap tarihçisi olan Abulfeda, Mısır'da yaşayan Markizi Laskaris üzerinde tamamen muzaffer olan Sultan İzzeddin'den de bahseder. E. Blochet, 'Histoire d'Égypte de Markizi,' *Revue de l'orient Latin*, IX (1902), 155. Blochet'in Markizi'nin metnine notu oldukça yanıltıcıdır, bu not, E. Muralt, *Essai de chronographie byzantine*, II (Bâle-Geneva, 1871), 315'e dayandırılmıştır.

Sinop düştükten sonra, Trabzon İmparatorluğu'nun batı sınırları "Başkentten kuş uçuşu sadece 155 mil, Iris ve Thermodon Nehirleri ile bugünkü Yeşil Irmak ve Terme" oldu.<sup>124</sup>

Aleksios ve David'in Trabzon harekâtının mali destekçisi ve atılganlık ruhunun lideri Thamar ile olan ilişkilerini bilmiyoruz. Gürcü birlikleri ve paralı askerleri de sefere katılmıştı. Fakat David'in askerî eylemlerini ve Aleksios'un Selçuklu Türklerine doğru olan tavrını göz önünde bulundurduğumuzda, Thamar'a karşı özel bir itibar sezemiyoruz; her ikisi de açıkça onun nüfusundan bağımsız yöneticilerdi. Thamar'ın yayılmacı siyasetinin bir ürünü olan Trabzon İmparatorluğu, anavatan Gürcistan'a karşı ahlakî sorumluluklarını unutmuştu. Thamar yaşadığı sürece iki ülke arasındaki ilişkiler muhtemelen iyi kötü yürümüştü. Fakat 1212'de ölümünden sonra şartlar değişti. Oğlu ve halefi olan IV. George Lasha (1212-1223) seferlerinden birinde Mktvari Nehri'nin (Kura) yukarısına ulaştı ve Trabzon İmparatoru'nun egemenliğinde olan Lazika'nın doğu sınırına yakın Cola'da (Kola) durdu; Gürcü vakanüvislere göre: "vergi ödeyenler hediyelerle Khlata ve Yunanistan'dan geldiler"<sup>125</sup>, Khlata veya Ahlat, Van gölünün kuzeybatı kıyılarında yer alan bir kasabadır. Fakat Yunanistan neresi? Ben Gürcü vakanüvisin Trabzon'un Yunan yöneticisi I. Aleksios'u kastettiğine inanma eğilimdeyim ki I. Aleksios Lazika'daki varlıkları sebebiyle George Lasha'nın tehditkâr tavrılarını ortadan kaldırmak için hediyeler göndermek zorunda kalmıştı.<sup>126</sup> Thamar'ın aksine George Lasha kökeni kendi ülkesinden gelen bir İmparatorluğun bağımsızca var olması fikrini kabul edememişti.

Aleksios, 18 yıllık hükümdarlığı sonunda 43 yaşındayken, 1 Şubat 1222, ilk Lent Pazarı (Ortodoksların Pazarı) günü hayata veda etti.<sup>127</sup>

İlk Trabzon İmparatoru'nun saltanati aşağıdaki gibi özetlenebilir. Trabzon'u ele geçirmek için Gürcistan'dan sefere çıkıldığında ne Thamar ne de koruması altında bulunan Aleksios ve David'in batıya doğru bir harekâta girip Konstantinopolis'i Latinlerden geri almaya dair hiçbir fikirleri yoktu. Trabzon alındıktan sonra iki kardeşin kişilikleri arasındaki fark kendini belli etti. Aleksios Trabzon'da kalırken, David 1205'teki batıya doğru olan cüretkâr ve başarılı seferleriyle Marmara Denizi kıyısındaki Nikomedia'ya ulaşmıştı; şüphe yok ki o sıralarda, David zaten Konstantinopolis'i sahiplenme hedefini belirlemiş ve Bizans İmparatorluğu'nu eski haline getirme ve hırslı planını gerçekleştirme noktasına gelmişti. David'in başarısını gören Aleksios da Latinleri Konstantinopolis'ten atma düşüncesi sarmıştı. Nikaealı Theodoros Laskaris'in aktif politikası planlarını altüst etmiş ve umutlarını kırmıştı. David eski düşmanı, Latin imparatoru ile anlaşmak zorunda kalmış ve yardımını alabilmek için 1206'da vassalı olmuştu. Bunun üzerine Trabzon Komnenosları Konstantinopolis'e karşı tüm planlarından vazgeçmişlerdi. Yine de batıdan gelen yardım Nicene'yi tehlikeden kurtarmak için yeterince güçlü değildi. Theodoros Laskaris David'i doğuya sürmüş ve belki de onu tam olarak yenilgiye uğratmış ve de Türk Sultanı İzzeddin'in

<sup>124</sup> W. Miller, *a.g.e.*, s. 18.

<sup>125</sup> Brosset, *Histoire de la Géorgie*, I, 484. Thamar'ın 1202'de öldüğünü ve George Lasha'nın 1204'te tahta çıktığına inanarak olayları karıştırır (bkz. s. 48).

<sup>126</sup> Kys. Fallmerayer, *Geschichte*, ss. 59-60. Fallmerayer

<sup>127</sup> Michael Panaretos, ed. Lambros, I (s. 266): 'καὶ βασιλεύσας ὀκτώ καὶ δεκά, ἐ κοιμήθη Φεβρουαρίου α', ἡμέρα α' τῆς Ὀρθοδοξίας, ἔτος ζυγ', ἐτάβην γινομένων τεσσαράκοντα.'

rekabetlerinde yer almasını engellemiştir. Karadeniz'e açılan bir kapı elde etmenin heyecanıyla Sultan, 1214'te Sinop'u ele geçirdi. David öldürülmüş ve Sultan tarafından yakalanan Aleksios vergi ödemeye ve askerî yardım yapmaya mecbur bırakılmıştı; bir başka deyişle 1214'te Trabzon İmparatorluğu Iconium Sultanlığı'nın tebaası haline gelmişti. İzzeddin'in Sinop'u alması Trabzon İmparatorluğu'nu Nicaea'dan ve Latin İmparatorlardan ayırmıştı. Bundan böyle Küçük Asya'nın batısından kopan Trabzon'un dış politikası uzunca bir süre Iconium ve Gürcistan ile olan ilişkilerle sınırlanmıştı. Aleksios'un dönemi sona erdiğinde, Iconium Sultanı'nın tebaasıydı ve Gürcü kralı IV. George Lasha'ya hediyeler sunmaktaydı.

### Trabzon İmparatorlarının Unvanı

Trabzon'un ilk yöneticisi ve onun haleflerinin hangi rütbeyi taşıdıkları sorusu pek ilgi görmemiştir.<sup>128</sup>

Du Cange, Aleksios'a imparator unvanı atfedenlerin hatalı olduklarını yazdı, çünkü birçoklarının ifade ettiği gibi; "İmparator" unvanı yukarıda da belirttiğimiz üzere ilk kez torunu İoannes tarafından kullanılmıştı,<sup>129</sup> Du Cange yanlış bir biçimde, Aleksios Komnenos'un Trabzon'u 1204'den önce Konstantinopolisli imparatorlar; yani, Angeloslar döneminde, Dük unvanıyla yönettiğine inanmışlardır. Du Cange'dan sonra Gibbon 'Angelosların hoşgörüsü ile Aleksios Trabzon valisi veya dükü olarak atandı, doğuştan hırslıydı, devrim ise ona özgürlük verdi ve unvanını değiştirmeden Sinop'tan Phasis'e kadar barışla hüküm sürdü... İmparator'un unvanı öncelikle Aleksios'un torununun kıskançlığı ve kibri sanıldı.'<sup>130</sup> Du Cange ve Gibbon'ın sonuçlarını XIII. yüzyılda yaşamış bilgili Fransız ansiklopedici olan Vincent de Beauvais'e (1264'te öldü) ait bir metinden çıkarmışlardı, Beauvais, *Speculum Historiale*'de 1240'larda Trabzon lordunun (*Dominus*) ona (yani, Iconium Sultanına) 200 mızraklı süvari veya belirli bir sayıda asker verdiğini yazar.<sup>131</sup> Vicent de Beauvais, Trabzon yöneticisini İmparator değil de Dominus olarak adlandırdığından Du Cange ve Gibbon XIII. yüzyılda Trabzon yöneticilerinin İmparator unvanı taşımadığı sonucuna varmışlardı. Ancak bu sonucun doğruluğundan şüpheliyim; çünkü XIII. yüzyıldaki Fransız yazar Trabzon yöneticilerinin taşıdığı Yunanca *basileus* (İmparator) unvanının varlığından haberleri olmamış olabilir üstelik *Dominus*; lord, mutlak hükümdar demektir ve tam olarak *basileus*'a karşılık gelir.

Trabzon'u aldıktan sonra meşhur Komnenos ailesinin ileri gelen mensubu Aleksios'un, Konstantinopolisli İmparatorların önemsiz temsilcileri olan Trabzon'un eski yöneticilerinin taşıdığı Dük unvanıyla tatmin olacağına inanmak zor. Zira Aleksios

<sup>128</sup> Trabzon yöneticilerinin unvanı hakkında şimdiye kadarki en iyi kayıt Fallmerayer'de bulunmuştur, *a.g.e.*, bölüm 3, ss. 63-84.

<sup>129</sup> Du Cange, *Familiae Byzantinae*, s. 192: 'Falluntur qui Imperatoris titulum Alexio adscribunt, cum a Ioanne abnepote primo usurpatum tradant plerique.'

<sup>130</sup> Gibbon, *a.g.e.*, ed. Buty, VI, 420-421 (bölüm LXI).

<sup>131</sup> *Speculum hystoriale* fraris Vincentii Belvacensis ordinis Sancti Dominici, liber XXXI, çaput 144: 'Item Dominus de Trapezondes cc ei (Soldano Turquie) lanceas dabat.' Ben 1484 Nürnberg (Antonius Koburger) baskısını kullandım. Vicent'in *Speculum Majus* yeni baskısı, *Speculum Historiale*'in Mediaeval Academy of America tarafından incelenen üçüncü bölümündedir. Bkz. B. L. Ullman, *A Project for a new edition of Vicent of Beauvais*, SPECULUM, VIII (Temmuz, 1933). 312-332.

1204’de bir gaspçı ve işgalci olarak gördüğü Latin İmparatorun imparatorluk unvanını tanımıyordu. Nikaealı Laskarislere gelince, Theodoros Laskaris soyu itibariyle Aleksios’a denk olamazdı.

Doğru, Niketas Khoniates, Georgios Akropolites, Pakhymeres, Nikephoros Gregoras, Ephrakmius ve Sathas tarafından yayımlanan Anonim gibi Bizanslı çoğu yazar Trabzon hükümdarlarına imparator demez. Yukarıda da belirtildiği gibi Niketas Khoniates, Theodoros Laskaris’e yazdığı Panegyrie’de, Aleksios ve David’i Trabzon “soytarıları” olarak anar ve David’i efemine, “kuytuda yetiştirilmiş bir çocuk”, “denizin dalgalarıyla savrulan pislik” vb. şeklinde anlatır. Fakat tüm bu yazarlar Nikaealı Laskariser ve daha sonra da Palaiologos ile yakından bağlantılı kimselerdi. Onlara göre bu iki sülaleden gelenler imparator sayılabilirdi. Fallmerayer’in derleyerek söylediği gibi “Onlar için Trabzonlu Komnenos kendi efendileriyle rütbece eşit saymak büyük bir ihanet olurdu.”<sup>132</sup> Bizanslı yazarlar genelde Trabzon hükümdarlarına hiçbir özel unvan atfetmezler. Niketas Khoniates Aleksios’un Trabzon’da iktidara geldiğini,<sup>133</sup> Anonim’e ve Georgios Akropolites’e göre; Trabzon’u yöneten Aleksios,<sup>134</sup> Ephaemius: Trabzon halkına zulüm uygulayan Aleksios;<sup>135</sup> Nikephoros Gregoras, Kolkhis’in yöneticisi Aleksios Komnenos<sup>136</sup> Pakhymeres Trabzon yöneticilerini Lazların prensleri olarak anar,<sup>137</sup> başka bir deyişle o, devletin Lazların prenslikliği olduğunu söyler. Dolayısıyla Laskarislere ve daha sonraki Palaiologoslar’a bağlı olan Bizanslı yazarların bakış açısından Trabzon yöneticileri imparator değillerdir.

Fakat Trabzon’un yöneticileri kendilerini imparator dermişler ki bu iddia Palaiologoslar ile bağlantılı bir kaynak tarafından ispatlanabilir. Pakhymeres bu konu hakkında bize değerli bilgi verir. Pakhymeres; Bizans İmparatorluğu’nu yeniden kuran Mikhail Palaiologos’un “imparatorluk unvanını hiçbir şekilde hak etmediği halde imparatorluk nişanlarıyla ortalıkta övünerek gezinen” Lazların yöneticisi İoannes’e sık sık elçiler göndererek ona “imparatorluk nişanlarından ve imparatorluk rütbesinden vazgeçmesi” için baskı yapıyordu ki Mikhail’in İoannes için başka hiçbir unvana itiraz etmez; fakat “kibirli barbar emirleri hor gördüğünü, bunun kendisinin getirdiği bir yenilik olmadığını ve unvanın atalarından<sup>138</sup> kaldığını iddia ettiğini.” yazar. Kuşkusuz, Trabzon kaynakları, Trabzon yöneticilerini imparatorlar olarak adlandırır. Trabzonlu kronik yazarı Mikhail Panaretos, ilk Trabzon yöneticisi olan Aleksios’un 18 yıllık imparatorluğundan sonra vefat ettiğini söyler.<sup>139</sup> XV. yüzyılda yaşamış olan Bessarion,

<sup>132</sup> Fallmerayer, *a.g.e.*, s. 69.

<sup>133</sup> Nic. Chon., s. 842: ‘ὁ δ’ Ἀλέξιος ... Τραπεζούντος αὐτῆς τὴν δυναστείαν περιεζώννυτο.’

<sup>134</sup> Geor. Acrop., §7 (ed. Heisenberg, I, 12): ‘Ἀλεξίου τοῦ τῆς Τραπεζούντος κρατήσαντος.’ Anonim, Sathas, VII, 453: ‘Ἀλεξίου τοῦ ἐν τῇ Τραπεζούντῃ ἐξουσιάζοντος.’

<sup>135</sup> Ephraemius, s. 304, II. 7522 – 7523: ‘Ἀλεξίου τοῦ κατατρηννήσαντος Τραπεζουντίων.’

<sup>136</sup> Nicephorus Gregoras, I,2 (ed. Bonn., I, 13): ‘τοῦ τῆς Κολχίδος κρατήσαντος γῆς Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ.’

<sup>137</sup> Pakhymeres, VI, 34 (ed. Bonn., I, 519 – 520): ‘τὼ δὲ γε τῆς τῶν Λαζῶν ἀρχοντι.’

<sup>138</sup> Pakhymeres, VI, 34 (ed. Bonn., I, 519 – 520): ‘τὼ δὲ γε τῆς τῶν Λαζῶν ἀρχοντι’ Ἰωάννη παρασήμοις βασιλικοῖς ἐμπομπέονται, οὐ μετὸν ὅλως βασιλείας ἐκείνω ... ὀνομάτων δὲ καὶ παρασήμων Βασιλικῶν φείδεσθαι ... ὑπερηφάνει γὰρ βάρβαρος ὢν καὶ ὑπερεῶρα τὴν πρόσταζιν, καὶ τινας προφάσεις τοῦ μὴ αὐτὸς κατάρξει τῆς ἐπὶ τούτοις παραβασίας, ἀλλ’ ἀπὸ πατέρων ἐχειν ἐπλάττετο.’

<sup>139</sup> Michael Panaretos, ch. 1 (ed. Lambros, s. 266): ‘καὶ βασιλεύσας ὀκτωκαίδεκα ἐκοιμήθη.’

Trabzon Panegyric'i eserinde Aleksios'dan "adı İmparatorluğun adı kadar güzel, ülkenin ilk imparatoru" diye bahseder.<sup>140</sup> Trabzon'un ilk hükümdarı Aleksios, şüphe yok ki imparator unvanını taşıyordu. Aleksios'un imparator unvanını taşıyan ilk Trabzon yöneticisi olduğuna zaten şüphe yoktur.

Batı Avrupalı yazarların da Trabzon'u bir imparatorluk saydığını göstermek için, Fallmerayer, Odericus Raynaldus'u atıfta bulunur. Bizans İmparatorluğu'nun 1204'de yıkılışından sonra kurulan dört imparatorluk sayar: Bunlar Latinlerin yönettiği Konstantinopolis İmparatorluğu, David Komnenos'un yönettiği Trabzon İmparatorluğu, Laskarislerin yönettiği Nicaea İmparatorluğu ve Angelosların yönettiği Thessalonika İmparatorluğudur.<sup>141</sup> Fakat XVII. yüzyılda yaşamış (1595-1671) bir tarihçi olan, Baronius'un yıllıklarını devam ettiren İtalyan bilim insanı Odericus Raynaldus veya Odorico Raynaldi, o kadar orijinal bir kaynak değildir ki Aleksios yerine David'i ilk Trabzon İmparatoru olarak gösterir. Ayrıca kendisinin de söylediği gibi, bu konu hakkındaki bilgileri Nikephoros Gregoras'dan<sup>142</sup> almıştır ki Gregoras ilgili yazısında Aleksios'dan, yukarıda görmüş olduğumuz üzere, Kolkhis'in imparatoru değil fakat yöneticisi olarak bahseder.<sup>143</sup> Burada bizim için Raynaldus'un ifadeleri hiçbir değer taşımıyor.

Trabzon yöneticilerinin imparatorluk unvanını taşıdıklarını öğrendikten sonra, onların tam unvanlarını bulmaya çalışacağız. Bizans imparatorlarının unvanı 'Romalıların İmparatoru ve Otokratı' (*Βασιλεύς καὶ Αυτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων*) idi. David'in batıya doğru başarılı ilerleyişiyle Marmara kıyılarındaki Nikomedia'ya geldiği zaman, Trabzonlu Komnenos'un gözlerinde Konstantinopolis'i alma hayalleri yavaş yavaş uçuşmaya başlamıştı. O zamanlar onlar Konstantinopolis'i almak ve Romalıların *Basilicus*'u ve *Otokrat*'ı unvanını almak arzusundaydılar. Fakat Theodoros Laskaris'in baskısı altında David Latin imparatoru ile anlaşma yapmaya zorlanmış ve 1206'da tebaasına girmeyi kabul etmişti. 1214'de Sinop Türkler tarafından alınınca, önceki Latin imparatoruna tabiiyet yerini Aleksios'un Türk Sultanına tabiiyeti almıştı. Küçük Asya'nın batısı Trabzon için kesinlikle kaybedilmişti.

Fakat 1214'den sonra Sinop, İzzeddin tarafından alınınca Trabzon'un Latin İmparatorluğu'nun tabiiyetinin tüm izleri ortadan kalmıştı. Komnenos bir kez daha Latinler İmparatorlarını gaspçı ve Nikaeanlı Laskarisleri de Konstantinopolis'in imparatoru olmaya hiçbir hakları olmayan saldırganlar olarak bakmaya başlamıştı; böylece XIII. yüzyılda en azından I. Manuel'in saltanatına kadar (1238-1263) Trabzon imparatorları Bizans imparatorluğu unvanını ellerinde tutmuşlardı, "Romalıların Dindar *Basilicus*'u ve *Otokrat*'i". Bu sonuç Finlay tarafından görülen XIX. yüzyılın ortasında,

<sup>140</sup> Βυσσαρίωνος Ἐγκώμιον εἰς Τραπεζούντα, ed. Lambros, Νέος Ἑλληνομνήμων, XXIII(1916), 183-184: 'Ἀλέξιος μὲν γε καὶ ἡμῖν ὁ πρῶτος τῆς γῆς ταυτησί βασιλεύσας, καὶ τοῦτο δὴ τὸ γλυκὺ πάντων ὄνομα καὶ ἡμῖν, ὡς τοῦ τῆς βασιλείας ὀνόματος.' Panegyric'in ayrı baskısında (Atina, 1916), ss. 41-42.

<sup>141</sup> Baronii-Od. Raynaldi *Annales ecclesiastici*, XX (Bar-le-Duc, 1870), s. 1222, §25 (s. 457): 'Ita quatuor imperia ex collapsio Orientali erupere, Constantinopolitanum Latinorum, Davidum Comnenorum Trapezuntinum, Lascarorum Nicaeum, Thessalonicum Angelorum.' Bkz. Fallmerayer, *a.g.e.* s. 69 ve dipnot.

<sup>142</sup> *Ayn verde.*: 'ex Nicephoro Gregora colligitur.'

<sup>143</sup> Niceph. Greg., I, 2 (ed. Bonn., s. 13). Metin yukarıda verilmişti.

Trabzon'daki Hagia Sofia (Kutsal Erdem) kilisesindeki bir yazıttan çıkarılmış olabilir. Bu yazıtın yanında, I. Manuel'i göğsünde Aziz Engenius'u at üstünde tasvir eden bir madalyon ile gösteren bir resim vardı.<sup>144</sup> W. Miller'a göre; bu resim 1866'da Türkler tarafından yok edilmiştir.<sup>145</sup> Finlay yazıtın metnini şöyle aktarır: "İsa ve Tanrı'nın adıyla, Romalıların Dindar İmparatoru ve Otokratı, bu manastırın kurucusu, Manuel Komnenos".<sup>146</sup> Bu yazıtın yok olması çok üzücü, fakat Finlay onu görüp kaydettiğine göre, ben bu bilginin önemini inkâr eden Bezobrazov'a katılmıyorum.<sup>147</sup> Yazıtta da dendiği gibi I. Manuel belki de Aya Sofya kilisesinin kurucusu<sup>148</sup> ve hatta kuruluş ile de bazı bağlantılara sahip olabilir. Ayrıca Manuel'in döneminin tarihlendirilişi de çok önemlidir: 1238-1263. 1261'deki ölümünden iki yıl önce Konstantinopolis, son Bizans hanedanlığını başlatacak olan Mikhail Palaiologos tarafından alınmıştır. Bu olay Trabzon İmparatorluğu için birinci derecede önemli bir gerçektir. Konstantinopolis'in yeni imparatoru, Trabzon yöneticisinin 'Romalıların İmparatoru ve Otokratı' unvanını sahiplenmesine çok içerlemişti ve yukarıda da gördüğümüz gibi, 'Lazların prensi' II. İoannes'a (1280-1285) sık sık elçiler yollayarak imparatorluk unvanlarını ve işaretlerini kullandığı için onu azarlamıştı. En sonunda Mikhael üçüncü kızı Eudokia'yı İoannes'e eş olarak vermeyi, İoannes'i bir imparatorluk nişanesi olan kırmızı botlarını siyaha çevirmesi ve kendi damadı olarak düşük bir rütbe olan despotluğu kabul ederek ona ait işaretleri kullanması karşılığında kabul etti. Bu evlilik ittifakı kulağına hoş gelen İoannes, 1282'de Eudokia ile evlenmek üzere Konstantinopolis'e yelken açmaya razı oldu.<sup>149</sup> Bu evlilikten sonra Trabzon yöneticilerinin unvanı, kesinlikle yeni olayların durumuyla bağdaşmadı ve değiştirildi. Fakat yeni unvan Mikhail'in, kızıyla evliliğinden önce istediği gibi 'Despot' değildi. Açıkçası İoannes böyle düşük bir rütbeye razı olmazdı ve Mikhail fikrinden caymak zorunda kaldı. Yeni rütbe "İsa ve Tanrı adına, tüm Doğunun, İberyalıların ve Denizaşırı Eyaleti'nin Dindar İmparatoru ve Otokratı" (*Ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστός βασιλεύς καὶ αὐτοκράτωρ πάσης Ἀνατολῆς, Ἰβήρων*) oldu. Eudokia'nın kocası II. İoannes, muhtemelen bu unvanı taşıyan ilk Trabzon hükümdarıydı ki unvana III. Aleksios'un (1349-1390) Venedikliler şerefine 1364 Mart'ında yazdığı Khrysobullo<sup>150</sup> attığı imzada rastlamaktayız.<sup>151</sup> Bugüne kadar, bu

<sup>144</sup> Finlay, *a.g.e.*, IV, 340 ve n. 2; ayrıca bkz. Finlay'ın eserindeki Tozer'in notu. (*aynı yerde*).

<sup>145</sup> W. Miller, *a.g.e.*, s. 26.

<sup>146</sup> *Ἐν χριστῷ τῷ Θεῷ πιστός βασιλεύς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων κτήτωρ τῆς μονῆς ταύτης ταύτης Μανουὴλ ὁ Κομνηνός*. Finlay'dan sonra bu yazıt G. Miller tarafından yeniden çoğaltılmıştır, 'Les monastères et les églises de Trébizonde,' *Bulletin de correspondance hellénique*, XIX (1895), 430 ve T. Εὐαγγελίδης, *Ἱστορία τῆς Τραπεζούντος* (Odessa, 1898), ss. 72 – 73.

<sup>147</sup> Bkz. aşağı.

<sup>148</sup> Bkz. Miller, *a.g.e.*, s. 26: Manuel belki de kilisenin kurucusudur. Th. Uspensky, *Outlines of the history of the Empire of Trebizond* (Leningrad, 1929), s. 14: St. Sophia, XIII. yüzyılın ilk yarısında Büyük Manuel Komnenos tarafından inşa edilmişti. Millet, *a.g.e.*, s.428: Kilise 1204'ten önceki tarihte yoktu.

<sup>149</sup> Pakhimeris'te bu görüşmenin kayıtları çok detaylandırılmıştır, VI, ch. 34 (ed. Bonn., I, 519 – 524) ayrıca bkz. Niceph. Gregoras V, 7 (I, 148-149). Panaretos, ch. 5 (ed. Lambros, s. 267).

<sup>150</sup> Khrisobullo, kırmızı mürekkeple yazılan ve altı damgalanan Bizans (ve Trabzon ) imparator fermanlarına verilen addır, ç.n.

<sup>151</sup> Miklosich et Müllert, *Acta et diplomata graeca*, III (1865), 134. D. Zakythinos, *Le chrysobulle d'Alexis III Comnène empereur de Trébizonde en faveur des Vénitiens* (Paris, 1932), s. 37.

unvan resmî metinlerde ilk defa burada geçmiştir; fakat 1364'den öncede var olduğu kesindir. Biz ayrıca aynı unvana III. Aleksios'un 1374 Eylül'ünde yazdırdığı, Athos Dağı'nda St. Dionysius manastırının kuruluşunu gösteren Khrysobullonun hem başında hem de sonunda rastladık.<sup>152</sup> Bu unvan yazıtlarda daha kısadır. 1702'de Tournefort ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Fallmerayer ile Texier, Trabon'daki Theoskepastos kilisesinde III. Aleksios, eşi Theodora ve III. Andronikos Palaiologos'un kızlarında biri olan annesi İrene'nin resimlerini gördüler; bu resimlerin yanında bazı yazılar da mevcuttu; fakat hem resimler hem de yazılar 1843'de üstlerinin boyanmasıyla silinmişlerdi.<sup>153</sup> Fallmerayer'e göre, ilk iki yazı şöyle idi: (1) "Aleksios, İsa ve Tanrı'nın adıyla bütün Doğu'nun Büyük Komnenos'un Dindar İmparatoru ve Otokratı" (Πάσης Ἀνατολῆς ὁ Μέγας Κομνηνός); (2) "İsa'nın merhametiyle tüm doğunun en dindar İmparatoriçesi Theodora" (Θεοδώρα Χριστοῦ χάριτι εὐσεβεστάτη Δέσποινα καὶ αὐτοκρατορίσσα πάσης Ἀνατολῆς). Üçüncü yazıt İrene'yi Aleksios'un annesinin adı olarak tanıtır, fakat bir unvan vermez.<sup>154</sup> Bu yazıtlarda "İberyalılar ve Denizaşırı Eyaletler" (Περατεία) bölümü muhtemelen uzunluğundan dolayı Aleksios'un unvanına dâhil edilmiştir.

XIII. yüzyıldan beri Trabzon imparatorları kendilerini Roma imparatoru olarak gördüler ve 1282'de sadece unvanlarını değiştirdiler; Finlay'ın gördüğü ve Manuel'in adını "Roma İmparatoru" olarak gösteren yazıtları "Trabzon imparatorlarının kendilerini Roma değil de Doğu'nun ve İberya'nın imparatorları olarak adlandırdıkları" için sahte olarak gören P. Bezobrazov'a katılmıyorum.<sup>155</sup> Trabzon İmparatorlarının unvanı hakkında N. Iorga'nın son zamanlarda yaptığı orijinal unvanlarının 'Tüm Doğu'nun, İberyalılarının ve Deniz kıyılarındaki lordu (tıpkı metin!)' olduğu ve "daha sonra İmparator I. Manuel'in (1238-1263) kendine "Tüm Doğu'nun Otokrat'ı" olarak adlandırdığı konusundaki iddiaları" kesinlikten uzaktır.<sup>156</sup>

<sup>152</sup> Bkz. I. Draseke, 'Von Dionysioskloster auf dem Athos,' *Byz. Zeitschrift*, II (1893), 86 ve 90. Zachariae von Lingenthal, 'Ueber ein Trapezuntinisches Chrysobull', *Sitzungsber. der philos.-philol. und. Hist. Classe der K. Bayerischen Akademie der Wissenschaften zu München*, 1881, I, 293. Fallmerayer tarafından yayınlan metinde unvan sadece başlangıcında verilir (*Original-Fragmente*, I, *Abh. der hist. Classe der bayer. Ak.*, III, dritte Abth., 1843, ss. 40 – 49 (o bu Khrisobullo için hatalı olarak 1375 yılına atıfta bulunur.) 1744 yılında bir Rus seyyah, V. G. Barsky, bu Khrisobullo metnini zaten kopyalamış ve Rusça'ya çevirmişti; V. G. Barsky'ın her iki yayını, *The second visit to the Holy Athonian Mountain* (St Petersburg, 1887), ss. 377-387. Bu belgenin başka bir Rusça çevirisi, Rus piskopos Porphyrius Uspensky tarafından yayınlanmıştır, *First Voyage to the Athonian Monasteries*, I, 2 (Kiev, 1877), 112-114.

<sup>153</sup> Tournefort, *Relation d'un voyage du Levant, fait par ordre du roi*, II (Amsterdam, 1718), s. 103. Fallmerayer, *Oriinal-Fragmente, Chroniken, Inschriften und anderes Materiale zur Geschichte des Kaiserthums Trapezunt*, I, *Abhandlungen der hist. Classe der K. Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, III, 3 (Münih, 1843), 66. Ch. Texier, *Asie Mineure* (Paris, 1862), ss. 596-597. Ch. Texier ile R. P. Pullan, *Byzantine Architecture* (London, 1864), s. 201, levha LXVI.

<sup>154</sup> Yazıtları G. Millet de çoğaltmıştır, 'Les monastères et les églises de Trébizonde,' *Bulletin de corr. Hellénique*, XIX (1895), 438. Ayrıca bkz. Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Traezunt*, s. 79.

<sup>155</sup> P. Bezobrazov, *Trebizond. Its sanctuaries and antiquities* (Petrograd, 1916), s. 32. N. 1 (Rusça). Bezobrazov, 'Artık bulunmayan yazıtın Bizans İmparatoru Manuel'e (1143-1180) atıfta bulunduğu inanmanın mümkün olduğunu.' belirtir.

<sup>156</sup> N. Iorga, *Histoire de la vie byzantine*, III (Bükreş, 1934), 104.



Kimi zaman olduğu gibi, bu unvanlar tam olarak doğruyu yansıtmaz. “Tüm Doğu’nun, İbery’a’nın ve Denizaşırı Eyaletlerin İmparator’u ve Otokrat’ı” unvanı XIV. yüzyıldaki duruma neredeyse hiç uygun değildi. “Tüm Doğu” ifadesi büyük bir abartıdır, Karadeniz’in Güneydoğu kıyılarında bir bölge olan İberyaya yani, Lazika muhtemelen I. Andronikos’un hükümdarlığı (1222-1235) döneminde kaybedilmişti; “Transmarine Eyaletler” ya da “Denizaşırı Eyalet” Kırım’ın toprakları olan Kherson ve Gotik *Climata*’nın XIV. yüzyılda Trabzon’a bağımlılığı nerdeyse hiç bulunmamaktadır.

Çoğu bilim insanının sahte olduğuna inandığı ve imparatorluk unvanı taşıyan bazı Khribullalar da bulunmaktadır. Bunlardan biri 1296’da Tüm Doğu’nun İmparatoru ve Otokratı Manuel tarafından Trabzon yakınındaki bir manastıra gönderilen bir Khribullodur. Tarih yanlış olduğu için (1296’da İmparator Manuel diye birisi yok) bu Khribullo ya sorguya (*verdächtigt*) açık ya da sahte kabul edildi.<sup>157</sup> III. Aleksios tarafından 1386 Temmuz’unda verilen ve Trabzon yakınında bulunan Zabulon dağındaki manastıra biraz toprak bağışlayan bir beratta tamamıyla çağdışı olan şu unvan yer alır: “İsa ve Tanrı adıyla, Tüm Doğu’nun, Aleksios’un, Büyük Komnenos’un, Germanicus’u, Alamanicus, Gothicus, Vandalicus’un, muhteşem, muzaffer, vefakâr ve her zaman saygın Dindar İmparator’u ve Otokrat’ı.”<sup>158</sup> Bence bu Büyük İustinianos’u öven, Trabzon’daki meşhur yazıtı taklit etmek isteyen bir kişinin yaptığı tahrifattır.<sup>159</sup>

Trabzonlu Komnenosların bir başka unvanı da Büyük ya da Yüce Komnenos’dur (*Oi Μεγάλοι Κομνηνοί*).<sup>160</sup> Bu sıfat hakkında XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bir yanlış anlama vardı. Du Cange bunu ilk imparator Aleksios Komnenos’a attetti; bizzat şöyle yazmıştır: “Aleksios Komnenos’un sıfatı Büyük’tü”.<sup>161</sup> Gibbon da bunun Aleksios ile sınırlı olduğunu düşünmüş ve şöyle ekleme yapmıştır: “Büyük sıfatı kahramanlıklarından ziyade muhtemelen boyunda ileri gelmekteydi.”<sup>162</sup> Fakat Büyük sıfatı sadece Aleksios Komnenos’a özgü olmayıp ilk imparator I. Aleksios’tan 1461’de II. Mehmed tarafından esir alınan son imparator David’e kadar onun soyundan gelen bütün Komnenoslarca kullanıldığını atlamıştı. Georgios Akropolites, Aleksios’un

<sup>157</sup> Bkz. Zachariae von Lingenthal, *a.g.e.*, ss. 294-297 (metin); Khribull’un tarihi olan 1297 doğru değildir. (s. 293); belge *verdächtigt* (şüpheli)dir. Miklosich et Müller, *Acta et diplomata*, V (1887), 261-264; ek XII, s. 466: ‘tota ratio scribendi redolet falsariam.’ Papadopoulo-Kerameus, *Ueber ein Chrysobull von Trapezunt, SSitzungsberg. der phil.-philol. und hist. Cl. der K. Bayer. Ak. der Wiss. Zu München* (1886), ss. 299-302; bir ihtimal belge gerçek olabilir mi? (s. 302).

<sup>158</sup> Papadopoulo-Kerameus, “Εγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τοπογραφίαν τῆς αὐτοκρατορίας Τραπεζούντος Μανρογορδάτιος Βιβλιοθήκη, Παράρτημα τοῦ ΙΖ’ τόμου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, (Konstantinople, 1886) s. 77. Miklosich-Müller, *a.g.e.*, V (1887), 468.

<sup>159</sup> Zakythinos, bu unvanın gerçek olduğuna inanır ve şu görüşü belirtir: ‘Bu gerçek önemlidir, çünkü Trabzon İmparatoru kendini Roma İmparatorlarının soyuyla meşru göstermekten vazgeçmedi. Zakythinos, *Le chrysobulle d’Alexis III Comnène*, s. 92, n. 5. İustianus’un yazıtı hakkında bkz. A. Vasiliev, ‘Zur Geschichte von Trapezunt unter Justinian dem Grossen,’ s. 92, n. 5. İustianus’un yazıtı hakkında bkz. A. Vasiliev, ‘Zur Geschichte von Trapezunt unter Justinian dem Grossen,’ *Byz. Zeitsch.*, XXX (1929-30), 385-386.

<sup>160</sup> Bkz. Fallmerayer, *Geschichte*, ss. 81-84.

<sup>161</sup> Du Cange, *Familiae Byzantinae*, s. 192.

<sup>162</sup> Gibbon (Bury), VI, 42 – 421 (ch. LXI).

Büyük Komnenos olarak anıldığını yazmıştı.<sup>163</sup> Mikhael Panaretos yazdığı kronikte hemen hemen tüm imparatorları Büyük Komnenos olarak anar; kroniğinde David'in ilk evliliğini anlattığı son satırlarda “Büyük Komnenos David” der.<sup>164</sup> Panaretos'a göre; sadece Büyük Komnenos imparatorlarının değil, ayrıca evlilik bağıyla Komnenos olan eşleri ve kızları da Büyük unvanını almışlardı; örneğin, Basil'in eşi İrene, İmparator Basil'in bir Türkmen beyiyle evlenen ilk kızı Maria, 1396'da *despina* Eudokia, IV. Aleksios'un eşi Theodora Kantakuzenos gibi.<sup>165</sup> Büyük Komnenos unvanının batıda da bilindiğini gösteren Batı Avrupa kaynakları da vardır. Aziz IX. Louis'in bir tarihçesini yazan, XIII. yüzyılda yaşamış Fransız tarihçi Joinville, Mısır'a yaptığı talihsiz haçlı seferi sırasında, Kral'ın 1253'te Sidon'a vardığını ve orada kendisine “Büyük Komnenos ve Trabzon Lordu” olarak adlandırdığı “Büyük Yunanistan'ın” hükümdarından elçilerin geldiğini yazar.<sup>166</sup> IX. Louis'e elçilerini gönderen Trabzon İmparatoru I. Aleksios'un ikinci oğlu I. Manuel'di (1238-1263). XV. yüzyıldaki ilginç bir ifadeye sahibiz. Trabzon İmparatoru IV. İoannes, Papa IV. Eugenius'a 18 Ekim 1434'te yazdığı mektupta ki Latince bir kopyası sağlam kalmıştır, kendini “Aloiane Megetomeneno Dei gracia imperatoe Trepensundarum” olarak tanıtmıştı.<sup>167</sup> Elbette çarpıtılmış *Ioannes* adı var ve *Megatomeneno*'nun Büyük Komnenos olduğu kolayca anlaşılıyor yani, ‘Yüce Komnenos’.

Büyük Komnenos sıfatının nasıl ortaya çıktığını bilmiyoruz. Bunun açıklaması muhtemelen Bizans İmparatorluğunu yeniden kurmak isteyen I. Aleksios ile David'in sahip oldukları fikirlerin büyüklüğüyle açıklanabilir. Planı başarısız oldu, fikri yok oldu; ama sıfatı yaşadı.

Wisconsin Üniversitesi

<sup>163</sup> Georgius Acropolita, cap. VII (ed. Heisenberg, s. 12): ‘*Ἀλεξίων ... ὁς καὶ Μέγας ὀνομάζετο Κομνηνός.*’

<sup>164</sup> Panaretos, ch. 57 (ed. Lambros, s. 294).

<sup>165</sup> Η. Μεγάλη Κομνηνή, Panaretos, ch. 16 (s. 276); ch. 38 (s. 286); ch. 55 (s. 293); ch. 56 (s. 293).

<sup>166</sup> Joinville, *Histoire de Saint Louis*, ed. N. Wailly (Paris, 1882), ch. CXVI, 591; ‘*l message à un grant signour de la parfonde Grece, liquex se fesoit appeler le Grant Commenie et signour dse Trafentesi.*’

<sup>167</sup> Bu mektubun metni birkaç kez basılmıştır. Bkz. Raynaldi, *Annales ecclesiastici*, IX [XXVIII] (Lucca, 1752), 177-178 (§XVIII). Mansi, *Conciliorum Collectio*, XXIX, coll. 648-649. Mansi'den gelen metin Fallmerayer tarafından yeniden çoğaltılmıştır, *Geschichte*, ss. 346-347. E. Cecconi, *studi stoici sul Concilio di Firenze. Parte prima. Antecedenti del Concilio* (Floransa, 1869), s. CIV (belge XXXV). Ayrıca bkz. *Concilium Basiliense, I. Studien und Dokumente zur Geschichte der Jahre 1431-1437*, ed. Johannes Haller (Basel, 1896), s. 350. Haller'in metni basılmamıştır, ama *Aloiane* adıyla adres verir. Diğer baskılarda bunun yerine anlaşılmasayan *Morame* ya da *Morane* yazılmıştır. Fallmerayer hatalı olarak IV. İoannes'in değil selefleri IV. Aleksios ile Aleksander'in mektubuna atıfta bulunur (s. 347).